

**Digitalizálni, vagy nem digitalizálni? !Ez, itt a kérdés. – Az írott mű
kezelésének jogi problematikája**

**Digitize or not to digitize? This is the question - Handling of copyright
issues of writings**

Jelige: DIGI OR NOT DIGI

2013.

Tartalomjegyzék

Bevezetés	3
I. Fejezet Analóg szabályok a digitális korban.....	4
A) A magyar törvényi szabályozás: az 1884. évi XVI. törvénytől az 1999. évi LXXVI törvényig.....	4
B) Könyvtári jogtörténeti áttekintés – A könyvtári szolgáltatás alakulása a különböző jogszabályokban, ajánlásokban, irányelvekben	11
C) Az 1999. évi LXXVI. törvény, a közösségi és nemzetközi jogszabályok hagyományos könyvtárakra vonatkozó rendelkezései	17
II. Fejezet Digitalizálás	27
A) Digitalizálás régen én most	27
B) Digitalizálás – célok és /vagy okok.....	31
C) A digitális gyűjtemények bővítése	33
D) Digitalizálási projektek és hazai nevesebb digitális könyvtárak rövid bemutatása.....	38
III. Fejezet Technikai és együttműködési kihívások az Országgyűlési Könyvtár és a Magyar Könyvtárosok Egyesület Jogi Szekciójának, szakmai fórumának fényében a könyvtárak digitális tartalomszolgáltatásáról.....	42
IV. Fejezet Összegzés, és de lege ferenda javaslatok megfogalmazása.....	47
Zárszó	50
Szakirodalom	51

Bevezetés

Sokan közülünk még analóggént tekintünk magunkra a már egyre digitálisabbá váló világunkban. Online könyvtárak, virtuális múzeumok, az információk határtalansága a világhálón. Gépek és az informatikai megoldások által folytatott élet, és értékörzés. De valóban megőrizhetők szellemi értékeink?

Dolgozatom a nélkülözhetetlen szerzői jog és könyvtári jogtörténeti áttekintés moduljai mellett végig veszi a szerzői jogi és könyvtári alapfeladatok közti kapcsolatot, a fizikai/nyomtatott kiadványokra való alkalmazás helyenkénti megemlítésével és a digitalizált dokumentumszolgáltatásra vonatkozó akadályokkal és lehetőségekkel egybekötve.

Ahhoz, hogy a digitalizálás mint nélkülözhetetlen része a modern kori könyvtári szolgáltatásnak nyomatékot szerezzen bemutatásra kerül néhány hazai és külföldi projekt, és néhány hazai, folyamatosan fejlődő digitális könyvtári szolgáltatás is.

A fő védendő jogosultság: az írott művekre alapított szerzői jog. Azonban a jog keretein kívül ki kívánok lépni, és fel kívánom hívni a figyelmet a digitalizált dokumentumok anyagi-gazdasági és informatikai kihívásaira is. A dolgozat kísérlet, mellyel igazolás kívánok nyerni a téma fontosságára, a hazai, nemzetközi és közösségi jogi okmányok felhasználásával és azok hiányos, esetenként ellentmondásosnak tűnő, és megkérdőjelezhető rendelkezéseivel.

Hiszen megfelelő módú szabályozás-e az, ha kivétel kivételének alkalmazásával emelünk be egy irányelvet hazai szabályozásunk keretei közé, azzal megdöntve megszorító rendelkezését? Van-e értelme így egy olyan jogi szabályozásnak, amely mellett főszabályi szintű kivétel él? Elvárható-e egy nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtártól, hogy kétes forrásokból szerezz be, és bővítse állományát, holott ezt közösségi jogi dokumentum teszi lehetővé? Beszélhetünk-e gazdaságossági szempontról, ha a szolgáltatási kivitelezések kétélűek?

Ezekkel és más kérdések olykor kimondatlan felvetésével szeretnék rávilágítani a hazai digitalizálási helyzet buktatóira, és hiányosságaira, esetleges megoldások javaslása mellett. A leírtak alapján leszűrhetővé tenni, hogy elegendő-e az, ha egy könyvtár jóhiszeműen bízik tartalmainak el nem tulajdonításában.

I. Fejezet

Analóg szabályok a digitális korban

A) A magyar törvényi szabályozás: az 1884. évi XVI. törvénytől az 1999. évi LXXVI törvényig

Mielőtt a magyar törvényi szabályozásra rátérnék, az irodalmi és művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Uniós Egyezmény (későbbiekben BUE) 2. Cikkének (1) bekezdésében foglalt meghatározást szeretném ismertetni, amely kijelöli számomra mindazt a szerzői kategóriát, amire dolgozatom egészét, mint védendő alkotási területre, építeni szeretném:

„Az "irodalmi és művészeti művek" kifejezés felöleli az irodalom, a tudomány és a művészet minden alkotását, tekintet nélkül a mű létrehozatalának módjára vagy alakjára, tehát lehet könyv, szöveggönyv vagy más írásmű; előadás, szónoki beszéd, szentbeszéd vagy ugyanilyen jellegű egyéb mű; színmű vagy zenés színmű; táncmű vagy némajáték; szöveges vagy szöveg nélkül zenemű; film, ideértve azokat a műveket is, amelyeket a filmhez hasonló eljárással hoznak létre; rajz, festmény, építészeti mű, szobor, metszet, könyomat; fényképeszeti mű, ideértve azokat a műveket is, amelyeket a fényképeszeti művekhez hasonló eljárással hoznak létre; az alkalmazott művészet terméke; illusztráció és térkép; földrajzi, tereprajzi, építészeti vagy tudományos vonatkozású tervek, vázlat vagy plasztikai mű.”

Jelen fejezetben a teljes szerzői jogi szabályozás, illetve annak történeti felvázolásától eltekintek. Ehelyütt csupán a magyar törvénykezés első megjelenésétől indulnék el, végig haladva a négy alapvető szerzői jogi törvényünkön, nevezetesen az 1884. évi XVI. törvényen,¹ az 1921. évi LIV. törvényen,² a formájában és minőségében is új utat mutató 1969. évi III. törvényen³ (ezt követően RSzjt.), valamint tematikájában és logikai felépítésében az előző törvényt követő és a mai napon is hatályos 1999. évi LXXVI.

¹ 1884. évi XVI. törvénycikk a szerzői jogról

² 1921. évi LIV. törvénycikk a szerzői jogról

³ 1969. évi III. törvénycikk a szerzői jogról

törvényen⁴ (továbbiakban Szjt.). Azonban, hogy a mai napon hatályban lévő szerzői jogi szabályunk korszerűségét alátámasszam vagy cáfoljam, illetve érzékeltetni tudjam a nemzetközi és közösségi jogszabályokkal, egyezményekkel való összhangját, e szabályok cikkeit és §-ait *dőlt betűs* szöveggel fel fogom tüntetni, szögletes zárójelben [...] elhelyezve.

A fent említett négy jogszabály összehasonlító elemzését kísérelm meg, három fő szempont elemzése alapján, mégpedig a szerzőt megillető jogok, a védelmi idő és a szabad felhasználás és a szerzői jog más korlátainak vizsgálatával.

A szerzőt megillető (kizárólagos) jogok elemzésének szükségességét abban, látom, hogy a későbbiekben kifejtésre kerülő felhasználási szerződések, és egyéb felhasználási módzatok 3. személyek tekintetében ezekhez a (kizárólagos) jogokhoz fognak igazodni. Ezen jogok mellett azonban említésre kerül a szerzői jogok korlátozása, illetve egyéb kivételes esetek felvázolása is.

A védelmi idő vizsgálata azért szükséges, mert az esetünkben digitalizálni kívánt dokumentumok engedélykötelessége ehhez az időhöz igazodik és fog igazodni mindenkori.

Végezetül a szabad felhasználás és egyéb korlátok ismertetése talán a legfontosabb szabályozási területekhez tartoznak, ugyanis az írott művek digitalizálásának mások számára elérhetővé tétele ezen ismeretek által fognak értelmet nyerni.

Itt tartom fontosnak megjegyezni, ahogy a dolgozat címe is mutatja, kizárólag az írott művekre vonatkozó szabályozásokat, meglátásokat, kutatási eredményeket és következtetéseket fogom górcső alá venni. A zenei, képi, és egyéb, a vizuális kultúra tárgyát képező alkotások vonatkozásában született konklúziókat és megfigyeléseket a dolgozatom említés szintjén sem fogja tartalmazni.

1. A szerző (k) kizárólagos joga

Az első magyar szerzői jogi törvényünk (1884. évi XVI. törvénycikk) láthatóan a mai törvényhez képest kezdetleges volt: rövid, és valószínűleg fogalmazó, azonban már élesen

⁴ 1999. évi LXXVI. törvénycikk a szerzői jogról

elhatárolta az írott, zenei, képzőművészeti, színpadi, építészeti, stb. művek jogi védelmének szabályozását. A kizárólagos jogot a szerző (k) számára az **írott művek** tekintetében az alábbi módon fogalmazta meg:

„Az írói mű **gépi többszörözése, közzététele és forgalomba helyezése**, a jelen törvény által meghatározott védelmi időn belül, a szerző kizárólagos jogát képezi.

Ha a műnek több szerzője van és az egyes szerzők részei el nem különíthetők: ellenkező megállapodás hiányában, a mű többszörözésére, közzétételére és forgalomba helyezésére, a többieknek előzetesen adandó kárpótlás mellett, a szerzők mindegyike feljogosítottnak tekintendő. (...) Ha a szerzők részei elkülöníthetők, az elkülöníthető részek mindegyikének többszörözéséhez, közzétételéhez és forgalomba helyezéséhez, az illető szerző beleegyezése szükséges.”⁵

„A **szerző joga szerződés, vagy halál esetére** tett intézkedés által másokra is - akár korlátlanul, akár korlátozva - **átruházható**. Ilyen intézkedés hiányában a szerző joga annak törvényes örököseire száll át.

(...)

Ha a műnek több szerzője van, és ezek valamelyike örökös nélkül halt el: a szerzői jog az életben maradt szerzőtársakat illeti.”⁶

Első szerzői jogi szabályozásunkhoz viszonyítva az *1921. évi LVI. törvénycikk* lényegében változást nem hozott. Fogalmazásában, és részletezésében adott újdonságokat, azonban az esetünkben fontosnak tartott részekben lényegi módosítás nem történt.

Ezzel szemben az RSzjt. teljesen szakít az előző két törvényi szabályozással, és mind formai, mind tartalmi felépítésében reformot hordoz magában. A jogosultságok ettől fogva át nem ruházhatók, csupán a felhasználási szerződés megkötése esetén, díjfizetés ellenében a szerző engedélyt ad a mű felhasználására.

⁵ 1884. évi XVI. törvénycikk 1. §

⁶ 1884. évi XVI. tv. 3. §

A szerzői kizárólagos jogok már osztottan kerülnek meghatározásra: külön kerülnek szabályozásra a személyhez fűződő jogok, valamint a vagyoni jogok. Ezen felül, konkrét meghatározásra kerül a szerző, mint fogalom is: *szerző az, aki a művet megalkotta.*⁷

Az ismételtes elkerülése végett azonban nem az RSzt-t fogom ismertetni, hanem ugyanezt a vonalat követő, jelenleg is hatályban levő szerzői jogi törvényünk szabályozását, az 1999. évi LXXVI. törvény rendelkezéseit.

➤ ***Személyhez fűződő jogok***

A szerző személyhez fűződő jogai a következők:

- a mű nyilvánosságra hozatala felőli kizárólagos döntés joga,
- a szerző nevének feltüntetésének jog,
- a mű sérthetlenségéhez való jog.

A szerző a személyhez fűződő jogait át nem ruházhatja, azok másként sem szállhatnak át és a szerző nem mondhat le róluk. Itt válnak teljesen kizárólagossá a szerző személyéhez fűződő jogok.

A **mű nyilvánosságra hozatala** előtt annak lényeges tartalmáról csak a szerző hozzájárulásával szabad a nyilvánosság számára tájékoztatást adni. A szerző halála után fellelt művet viszont – ha a szerző vagy jogutódja ellenkező nyilatkozatot nem tett, vagy ellenkezőjét másképp nem bizonyítják – úgy kell tekinteni, hogy a szerző azt nyilvánosságra hozatalra szánta.

A szerző alapos okból azonban visszavonhatja a mű nyilvánosságra hozatalához adott engedélyt, a már nyilvánosságra hozott művének további felhasználását pedig megtilthatja, köteles azonban a nyilatkozat időpontjáig felmerült kárt megtéríteni.⁸

A szerzőt továbbá megilleti a jog, hogy művén és művére vonatkozó közleményen szerzőként feltüntessék (**névének feltüntetése**). A szerzőt a mű részletének átvétele, idézése vagy

⁷ Szt. 4. § (1) A szerzői jog azt illeti, aki a művet megalkotta (szerző).

⁸ Szt. 10-11. §

ismertetése esetén, az át- vagy feldolgozáson, illetve a fordításon alapul szolgáló műn egyaránt meg kell jelölni.⁹

A redintegráció tilalma értelmében a szerző személyhez fűződő jogát sérti művének mindenfajta eltorzítása, megcsonkítása vagy más olyan megváltoztatása vagy megcsorbítása, amely a szerző becsületére vagy hírnevére sérelmes (**a mű egységének/ integritásának védelme**).¹⁰

*[Függetlenül a szerző vagyoni jogaitól, sőt még azok átruházása után is, a szerző **megtartja azt a jogát**, hogy magának követelhesse a mű szerzőségét, és hogy tiltakozzék a mű mindenfajta eltorzítása, megcsonkítása vagy más olyan megváltoztatása, illetve csorbítása ellen, amely a becsületére vagy hírnevére sérelmes.¹¹]*

➤ **Vagyoni jogok**

A személyhez fűződő jogoktól ellentétesen, a vagyoni jogok örökölhetők, róluk halál esetére rendelkezni is lehet.

A szerzői jogi védelem alapján a szerzőnek kizárólagos joga van a mű egészének vagy valamely azonosítható részének anyagi formában és nem anyagi formában történő bármilyen felhasználására és minden egyes felhasználás-, a mű sajátos címének felhasználásának-, továbbá az alkotásban szereplő jellegzetes és eredeti alak kereskedelmi hasznosításának és az ilyen hasznosítás engedélyezésének kizárólagos joga is.¹²

[„Az eredeti mű szerzőjét megillető jogok sérelme nélkül az eredeti művel azonos védelemben részesül a fordítás, az adaptálás, a zenei átírás és irodalmi vagy művészeti műnek másfajta átdolgozása”¹³ is.]

A mű felhasználhatóságán kívül a szerzőt megillető további vagyoni jogok, csupán felsorolás szintjén: a **többszörözés** joga és annak, másnak való átengedése, a **terjesztés** joga

⁹ Szjt. 12. §

¹⁰ Szjt. 13. §

¹¹ BUE 6bis Cikk (1) bekezdés

¹² Szjt. 16. § (1)-(3)

¹³ BUE 2. Cikk (3) bekezdés

(nemzetközi szinten lásd: WIPO-szerződés¹⁴) és másnak erre engedély adása, a **mű nyilvános előadása** és erre más számára történő engedélyezése, továbbá a **mű nyilvánossághoz való közvetítésének** (ld. WIPO-szerződés¹⁵), **átdolgozásának** és **kiállításának** joga s azok másnak való engedélyezése.¹⁶

[A szerzői jog magában foglalja a szerző kizárólagos jogát, hogy a jelen Egyezmény értelmében védelemben részesített mű fordítását elkészítse és megjelentesse, valamint azt a kizárólagos jogot, hogy másnak a mű lefordítására és a fordítás megjelentetésére engedélyt adjon.¹⁷]

Itt tartom már fontosnak megjegyezni a vagyoni jogok tekintetében, hogy a könyvtárak digitális tartalmak szolgáltatására és nyilvánossághoz való közvetítésére vonatkozóan jelentőséggel fog bírni a művek, vagy azok részeinek felhasználása, többszörözése, terjesztése és nyilvánossághoz való közvetítésének joga.

2. A védelmi idő

Az 1884. évi szabályozásban az alapvető, művet megillető védelmi idő a **szerző életére és halálát követő 50 évre** volt biztosítva. Több szerző esetében, az 50 éves védelmi idő az utolsónak életben maradt szerzőtárs halálát követő évben veszi kezdetét. Viszont:

„A szerző halála után kiadott mű a szerző halálától számított 50 éven át részesül védelemben.

Ha a mű a szerző halálától számított **45 év eltelte után, de 50 éven belül** adatik ki először, a megjelenéstől számítandó **5 esztendőn** át részesül védelemben.

¹⁴ 2004. évi XLIX. törvény a Szellemi Tulajdon Világszervezete 1996. december 20-án, Genfben aláírt Szerzői Jogi Szerződésének, valamint Előadásokról és a Hangfelvételekről szóló Szerződésének kihirdetéséről (későbbiekben WIPO – szerződés) 6. cikk A terjesztés joga

¹⁵ WIPO - szerződés 8. cikk A nyilvánossághoz közvetítés joga

¹⁶ Szjt. 18-29. § és a 69. §

¹⁷ 1971. évi 4. tvr. az 1952. évi szeptember hó 6. napján Genfben aláírt Egyetemes Szerzői Jogi Egyezmény (későbbiekben ESZJE) kihirdetéséről V. Cikk 1. bekezdés

Az akadémiák, egyetemek, testületek és más jogi személyek, továbbá a nyilvános tanintézetek, a mennyiben az általuk kiadott művekre nézve a szerzővel egyenlőknek tekintendők, a mű első megjelenésétől számítandó 50 éven át részesülnek védelemben.”¹⁸

Ezek az időbeli meghatározások változatlanul megmaradtak az 1921. évi törvényünkben is. A szerzőt megillető kizárólagos jogok szabályozásának 1969-es reformjától elérően a védelmi idő ez esetben továbbra is 50 évben kerül meghatározásra. A változást csupán az 1999. évi törvényünk hoz, amely az 50 éven át tartó védelmet 70 évre terjeszti ki.

[A jelen Egyezmény alapján védett művek védelmi ideje nem lehet rövidebb, mint a szerző élete és a halálát követő huszonöt év.¹⁹]

3. A szerzői jog korlátai

Szerzői jogi korlátokról és egyben szabad felhasználásról az 1884. évi és az 1921. évi törvényeinkben nem található említés. Első ízben az 1969. évi szabályozás tesz kísérletet a szerzői jog bizonyos mérvű korlátozására, amely a következő három esetben érvényesül:

- szabad felhasználás,
- felhasználás a szerző hozzájárulása nélkül, díjazás mellett,
- felhasználás engedélyezése társadalmi érdekből.

Ezen három szerzői jogi korlát közül azonban, esetünkben csak a szabad felhasználás bír jelentőséggel, amely meghatározza azokat az eseteket, amelyek keretein belül a mű felhasználható, anélkül, hogy a szerző hozzájárulását adta volna. Szerzői engedély nélkül az alábbi esetekben használható fel szabadon a mű²⁰:

- nyilvánosságra hozott mű részleteit – a forrás és a szerző megnevezése mellett – bárki szabadon idézheti;
- nyilvánosságra hozott mű részlete, vagy kisebb terjedelmű önálló mű iskolai oktatási célra - ideértve az iskolarádiót és az iskolatelevíziót is - valamint tudományos ismeretterjesztés céljára a forrás és a megjelölt szerző megnevezésével átvehető;
- új, önálló mű alkotásához idegen mű felhasználható;

¹⁸ 1884. évi XVI. törvénycikk 14-15. §

¹⁹ ESZJE IV. Cikk 2. bekezdés

²⁰ RSzjt. 16-21. §

- „nyilvánosságra hozott műről bárki készíthet másolatot, ha az nem szolgálja sem forgalomba hozatal, sem jövedelemszerzés céljára, és a szerző jogos érdekeit egyébként sem sérti”;
- a szabad felhasználás körébe tartozik a mű egyes példányainak kölcsönzése,
- továbbá tény- és híryanagot tartalmazó körülmények szabad átvehetők, akárcsak nyilvános beszédek és tárgyalások tartalma, valamint napilap, folyóirat, a rádió és a televízió gazdasági és politikai időszerű cikkeket szabadon átvehet a forrás, valamint a megjelölt szerző megnevezésével.

A mai napon hatályos jogunk (Szjt.) értelmében pedig a szerzői jog törvényi korlátait négy pontban határozható meg. Nevezetesen:

- szabad felhasználás,
- jogkimerülés,
- a kizárólagos engedélyezési jog díjigényre való korlátozása,
- a munkaviszony keretében létrehozott művel kapcsolatos speciális szabályok stb.

Dolgozatom témáját illetően a szabad felhasználás és a védelmi idő letelte folytán bekövetkező jogkimerülés bír jelentőséggel, azonban az előbbi konkrét meghatározására, illetve a hozzá tartozó esetek (Szjt. 34-41.§) megnevezésére csak az adott témánál fogok kitérni és fogalmi meghatározást adni.

B) Könyvtári jogtörténeti áttekintés – A könyvtári szolgáltatás alakulása a különböző jogszabályokban, ajánlásokban, irányelvekben²¹

Jelen fejezetben a könyvtártörténet jelentősebb szabályozását tekintem át, általuk végigkövetve a könyvtári szerepvállalás alakulását és a könyvtári szolgáltatások meghatározását. Minden jogi normára, ajánlásra és irányelvre nem fogok kitérni, csupán a meghatározóbbakat fogom rövid ismertetés alá vonni.

²¹ Nagy Enikő: Jogszabályok, ajánlások, irányelvek a közkönyvtári tájékoztatásban a kezdetektől a könyvtári törvényig, in. Könyv, könyvtár, könyvtáros 17. évfolyam 2008/11. szám, 45-53. o. http://epa.oszk.hu/01300/01367/00195/pdf/3k_EPA01367_2008_11_045-053.pdf

A kezdetektől a II. világháborúig

➤ *Az EMKE (Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egylet) irányelvei (1885)*

„A XIX. század vége felé létrejött nagy közművelődési egyesületek közül az 1885-ben megalapított Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egylet (EMKE) volt az első, amely programjában megfogalmazta a népkönyvtárak alapítását. Az Egylet Könyvtári albizottsága dolgozta ki azokat az irányelveket, amelyek alapján összeállították a 130 kötetből álló mintajegyzéket, és amely meghatározta a „nép nevelésének” eszménye alapján való dokumentumgyűjtést. A válogatásban első sorban ismeretterjesztő, erkölcs-és ízlésformáló könyvek voltak megtalálhatók.”²²

➤ *1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában*

A törvénycikk ugyan, ahogy címében is jelzi a népiskolai közoktatási rendszert vonja szabályozás alá, azonban esetükben ennél többről van szó. Nem csupán a községek népiskolák állításának kötelezettségét/lehetőségét szabályozza, hanem lehetőséget nyújt a települések számára, hogy az állami adó 5 %-át meg nem haladó mértékben helyi adót vessenek ki az oktatási intézmények (és azok könyvtárai) fenntartásának céljából.

35. § A községi népiskolák terheit első rendben a község viseli, mely e célra minden kebelbeli vagy hozzátartozó polgárra és birtokosra külön adót vethet ki. Ez adó azonban az állami egyenes adóknak 5%-át nem haladhatja meg.

Az adó kivetésének lehetősége annyiban fontos számunkra, hogy lehetőséget teremtett volna a népiskolai könyvtárak fejlesztésére, az olvasói igények felmérésére, és azoknak megfelelően a könyvtári állomány felszerelésére és bővítésére. Azonban ez nem valósult meg kirívó módunk, az intézmények kicsiny hányada élt ezzel a lehetőséggel ebben az időszakban.

➤ *15.427/1877. 5. sz. VKM körrendelet – Utasítás a népkönyvtárak alapítása, szervezése és kezelése tárgyában*

A vallási- és közoktatásügyi miniszter (Trefort Ágoston) körrendeletének célja a népkönyvtárak létrehozására és annak későbbi önálló fenntartására koncentrált. A könyvtárak kialakításához vezető utat olvasókörök, felolvasások megrendezésén át látta, melyből a későbbiek folyamán az olvasói közönség érdeklődésének fenntartása céljából

²² Nagy Enikő i.m. 45. o.

népkönyvtári egyesületek jöttek volna létre. Ezt követően az egyesületek feladata lett volna az alapszabály megállapítása, s önálló működőképességük bebizonyosodását követően a könyvtárak fokozatosan önellátó intézményekké váltak volna. Úgy hiszem bátran kijelenthető, hogy ez az első állami szintű kezdeményezés, amely konkrétan könyvtárak létesítését célozza meg.

A II. világháborútól a rendszerváltozásig

➤ *Az 1947. évi törvénytervezet a közművelődési könyvtárakról és a könyvtárak együttműködéséről*

Ahogy nevében is jelzi, a törvény csupán tervezet szintjén maradt ugyan ránk, de mégis jelentős könyvtárügyi szabályozási alapokat fogalmaz meg, melyek a későbbiek során vissza fognak köszönni.

„A törvénytervezetben meghatározott könyvtári rendszer három fontos alapelven nyugszik, nevezetesen a könyvtári szolgáltatásokhoz való földrajzi, foglalkozási és vagyoni viszonyoktól független állampolgári jogon; a hálózati elven és a könyvtárügy egységességén, vagyis a közművelődési és tudományos könyvtárak közös szervezetbe foglalásán.”²³

A törvénytervezet legkiemelkedőbbnek mondható célja az volt, hogy a községi, falusi könyvtárellátást a városi könyvtári szolgáltatásokhoz kívánta emelni minőségében, mellyel kimondta kimondatlanul az ún. települési esélyegyenlőséget.

2. § ... a könyvtári hálózat célja az, hogy földrajzi, foglalkozási és vagyoni viszonyaitól függetlenül mindenki egyformán hozzájusson az olvasnivalóhoz s ezáltal a művelődés útjára léphessen.

Ezen felül további fontos központi állásfoglalást fogalmazott meg, amikor kimondta, hogy minden 200 fős lakosságnál nagyobb község köteles könyvtárat létrehozni. Így már egészen kis lélekszámú települések szellemi fejlődését biztosítottak akarták tudni, annak ellenére, hogy a törvény, tervezet szintjén maradt csak az utókorra.

²³ Pogányné Rózsa Gabriella: Két könyvtári törvénytervezet, 1947-1950, in. Könyv, könyvtár, könyvtáros 17. évfolyam 2008/2. : <http://ki.oszk.hu/3k/2010/12/ket-konyvtari-torvenytervezet-1947-1950/>

➤ **Az 1956. évi 5. tvr.**

Megjelenik a közművelődési könyvtárak feladatának megfogalmazása, még ha túlzott általánosítással is, de körvonalazódik a könyvtárak információszolgáltatási, művelődésfejlesztési, szórakoztatási és nevelő funkciója egyaránt.

5§ (4)... a lakosság széles rétegeinek művelődési igényeit a lakóhelyen v. a munkahelyen kielégítsék...

➤ **A könyvtárügy második ötéves tervének irányelvei (1960)**

Az 1961-1965. közötti időszak könyvtárügyi tervezete határozott irányt mutat a könyvtári szolgáltatások terén:

- *„A könyvtár legjobb munkaerőit az olvasószolgálatba kell összpontosítani.*
- *Az olvasószolgálat igényeinek figyelembevételével kell megszabni az állománygyarapítást, a könyvtári feldolgozás és feltárás méretét és mélységeit.*
- *Az olvasószolgálati munka színvonalát szakadatlanul emelni kell.”*
- *„Fejleszteni kell a közművelődési könyvtárak szak- és tudományos könyvtári szolgáltatásait”.*
- *„Az évi beszerzési keret mintegy 20%-t szakkönyvek vásárlására kell fordítani”²⁴*

A tervezet szövegéből idézett sorok mondanivalójukban határozottan rokon vonásokat mutatnak már a napjainkban működő könyvtári szolgáltatások mikéntjével. Azaz megfogalmazásra kerül az *állománybővítés és szolgáltatás*, meghatározott szempontok alapján, amely napjainkban is az egyik legnagyobb feladatai közé tartozik a könyvtáraknak, legyen az analóg vagy digitális állománybővítés, és ezen állomány, olvasók számára való elérhetővé tétele egyaránt.

➤ **1976. évi 15. számú tvr. a könyvtárakról**

A hazai könyvtárak működését húsz éven át meghatározó 1956. évi 5. törvényerejű rendeletnél sokkal részletesebben és átfogóbban határozta meg:

²⁴ Nagy Enikő i.m. 48-49. o.

6. § A könyvtár feladata, hogy tevékenységi körében:

a) közreműködjek az általános művelődési igények fejlesztésében és kielégítésében, (...) az általános, a szakmai, a politikai és a világnézeti tájékozódásban...;

b) részt vegyen a termelési, a kutatási, a fejlesztési, a tervezési, a közművelődési, az oktató-nevelő és a tanulmányi, valamint az igazgatási tevékenység szakirodalmi igényeinek kielégítésében, és e közben tájékoztatást nyújtson.

7. § (2) Könyvtári szolgáltatás különösen: (...)

c) a könyvtári rendszerre, a könyvtári hálózatok és együttműködési körök, valamint a könyvtárak gyűjtőkörére, állományára és szolgáltatásaira vonatkozó tájékoztatás,

d) bibliográfiai, szakirodalmi tájékoztatási és egyéb szolgáltatások nyújtása, illetőleg más könyvtárak szolgáltatásainak közvetítése.

8. § (...)

a) tájékozódik a könyvtár és szolgáltatásai iránti igényekről, valamint tervszerű tevékenységet folytat az általános és a szakmai tájékozódás iránti igények felkeltésében, kielégítésében...

d) együttműködik a művelődési, a tudományos, illetőleg a tájékoztatási (információs) intézményekkel.

11. § (1) A közművelődési könyvtár feladata, hogy nevelő, illetőleg az önművelést és a tájékozódást szolgáló tevékenységével előmozdítsa az általános és a szakmai műveltség növelését.”²⁵

A fent idézett törvényrendelet szövege úgy vélem magáért beszél, önmagát értelmezi, így egyéb értelmezési tevékenységet nem igényel.

A rendszerváltozás után

➤ **1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról**

²⁵ Nagy Enikő i.m. 51. o.

A ma is hatályos törvényi szabályozás 55. §-a mondja ki a nyilvános könyvtárak alapfeladatait, amelyek körülhatárolják, milyen dimenzióban is gondolkodhatunk, ha könyvtári szolgáltatásról beszélünk.

55. § (1) A nyilvános könyvtár **alapfeladatai:**

a) a fenntartó által kiadott alapító okiratban és a szervezeti és működési szabályzatban meghatározott fő céljait nyilatkozatban közzé teszi,

b) gyűjteményét folyamatosan fejleszti, feltárja, megőrzi, gondozza és rendelkezésre bocsátja,

c) tájékoztat a könyvtár és a nyilvános könyvtári rendszer dokumentumairól és szolgáltatásairól,

d) biztosítja más könyvtárak állományának és szolgáltatásainak elérését,

e) részt vesz a könyvtárak közötti dokumentum- és információcserében.

(2) A fenntartó kiegészítő feladatokat is meghatározhat.²⁶

Ahogy ki is emeltem, esetünkben különösen nagy jelentőséggel a b), d) és e) pontok bírnak. Ugyanis a gyűjtemény folyamatos fejlesztése olyan versenyképességet biztosító kritérium, melynek teljesítésével a könyvtár fennmaradása biztosítható, azonban egyetlen törvény sem határozza meg, milyen formában „köteles” a könyvtár kínálatát bővíteni. Így áll fenn a lehetőség a számunkra igen fontos állománybővítési eljárás, a digitalizálás útján megőrizni kívánt, az idő során minőségi romlásnak indult dokumentumok további gondozása, fenntartása az utókor számára, és esetlegesen természetesen ezen tartalmak rendelkezésre bocsátása az olvasói közönség számára.

A d) és e) pont a könyvtárak közötti dokumentumcserét, illetve könyvtárközi kölcsönzés lehetőségét, az intézmények közötti kapcsolattartást és információcserét teszi alapfeladattá. Ahogy látni fogjuk a későbbiekben, a könyvtárak ezen feladata még szerzői jogi problémákat fog generálni a digitális tartalomszolgáltatás és csere szintjén.

²⁶ 1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról

A fejezet létének indokoltságát így a végén kifejtve abban állapítom meg, hogy a könyvtári alapszolgáltatás, illetve alapfeladatok ismerete nélkülözhetetlen az eljövendő problémák megértésében. Ahogy azt ki is emeltem, nem minden alaptevékenység okoz problémát a digitális síkon, így főként az állománybővítés és annak széles körű nyilvánossághoz juttatása, valamint az elektronikus tartalmak továbbítása fog leginkább a középpontban állni. Ugyanis továbbításon nem csupán a könyvtárak közötti információ- és dokumentumcserét értem majd, hanem az adott intézmény keretein belüli tartalomszolgáltatást is.

C) Az 1999. évi LXXVI. törvény, a közösségi és nemzetközi jogszabályok hagyományos könyvtárakra vonatkozó rendelkezései

Mielőtt a digitalizálási munkálatok szerzői jogi problémáira rátérnék, szükséges még egy kis jogi alapozó kitekintést tennünk, hogy ne maradjon tisztázatlan jogi terület a későbbiek során. Jelen alfejezet a hagyományos könyvtárakra vonatkozó szabályozást tekinti át a szerzői jog törvényünk (Szjt.), az 1997. évi CXL. törvényünk, a Berni Uniós Egyezményen, a 92/100/EGK, 2001/29/EK és a 2006/115/EK irányelven keresztül.

A hagyományos könyvtári alapellátások mentén haladok végig, így mutatva be az adott szolgáltatásra vonatkozó szabályozásokat, előrevetítve a digitális, elektronikus könyvtárak és szolgáltatásaikkal kapcsolatos akadályokra.

Első körben az 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló törvény segítségével határozom meg a könyvtár fogalmát, majd az összehasonlítás végett meghatározom a digitális, elektronikus és virtuális könyvtár fogalmát is. Az említett jogszabály 1. számú mellékletének f) pontja szerint:

Könyvtár: az e törvényben meghatározott könyvtári dokumentumok rendszeres gyűjtését, feltárását, megőrzését és használatát biztosító szervezet.

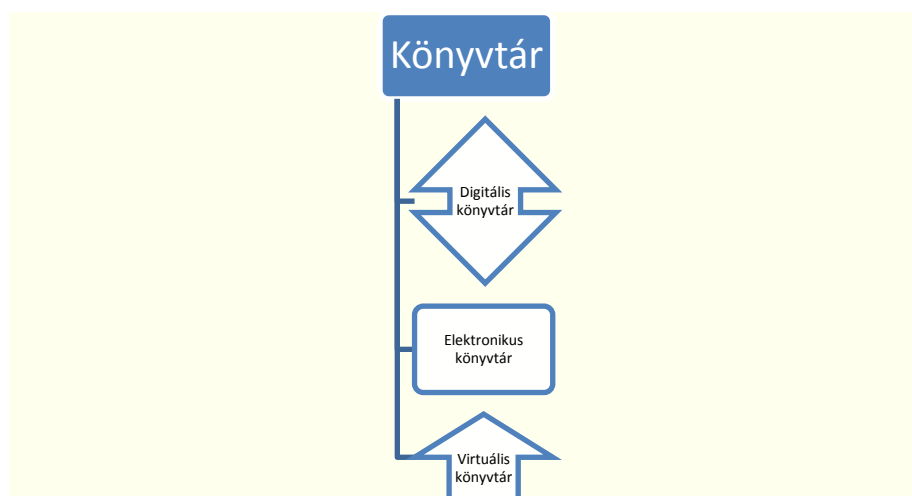
Drótos László megfogalmazásában²⁷:

„Digitális könyvtár: számítógépes (digitális) formában tárolt, könyvtári jellegű dokumentumgyűjtemény, illetve egy hagyományos könyvtár gyűjteményének elektronikus dokumentumokból álló része.

Elektronikus könyvtár: olyan intézmény vagy intézményi részleg, amely a hagyományos könyvtári tevékenységeket (beszerzés, katalogizálás, kölcsönzés, tájékoztatás stb.) jellemzően számítógépes támogatással, elektronikus dokumentumokat (is) használva végzi.

Virtuális könyvtár: olyan elektronikus könyvtár, amelynél a hangsúly az elektronikus dokumentumok rendszerezésén és távoli (online) elérésén van, saját gyűjteménnyel és gyakran saját "fizikai hellyel" nem rendelkezik.”

E négy fogalmi meghatározásból tökéletesen leszűrhető az analóg/ hagyományos könyvtárak és elektronikus könyvtárak közötti különbség, ugyanakkor elválaszthatatlan kapcsolatuk egységként ábrázolható, melyre az alábbi kapcsolati ábrával próbálom érzékeltetni, illetve értelmezni.

Ennek értelmében a könyvtár gyűjtőfogalomként funkcionál, melynek alkategóriája az az elektronikus könyvtár és digitális könyvtár, mely egyben elektronikusként is működhet, azonban a virtuális könyvtár, már olyan könyvtári kategória, amely kizárólag a kibertérben működik, vagyis csak elektronikus környezetben.

²⁷ Drótos László: Hálózati értelmező szótár N.I.I.F. Budapest, 1999:
<http://mek.oszk.hu/01200/01280/html/1.02/index.htm>

A fogalmi meghatározásokon túllépve vegyük sorra a hagyományos és egyben elektronikus könyvtári szolgáltatásokat!

1. Kölcsönzés

A könyvtári dokumentumellátás legalapvetőbb formája a kiadványok úgynevezett kikölcsönzése. Azonban a kölcsönzés, egészen pontosan a „haszonkölcsönzés” élesen elhatárolandó a „bérleéstől, bérletbe vételtől”.

Az Európai Parlament és a Tanács 2006/115/EK irányelve alapján

- a) bérlet a határozott időre történő használatba adás közvetlen vagy közvetett gazdasági vagy kereskedelmi előny érdekében;
- b) haszonkölcsönzés a nyilvánosság számára nyitva álló intézmény útján határozott időre történő használatba adás, amely sem közvetlenül, sem közvetetten nem irányul gazdasági vagy kereskedelmi előny szerzésére.

Minekután a könyvtárak tevékenységüket non-profit módon végzik, így egyértelműen a bérlet kizárható, annál is inkább, mivel a szabad felhasználás, amelyről alább olvashatunk, kritériumai megdőlnének, és máris jogsértést követne el az intézmény.

A digitális dokumentumok haszonkölcsönbe vétele ennél már jóval komplikáltabban lehetne megoldani. A digitális/elektronikus tartalmak hozzáférhetőségét bontsuk kétfelé. Tegyük fel, hogy a tartalmak kizárólag az adott könyvtár helyiségeiben biztosított számítógépeken keresztül elérhető. Ebben az esetben kölcsönzésről nem beszélhetünk, mindinkább helyben használatról, amely viszont egy újabb felhasználási problémát vet fel. A probléma alapja az Szjt. 24. §-ából kiindulva ragadható meg, amely a következőképpen szól:

A szerző kizárólagos joga, hogy művét nyilvánosan előadja, és hogy erre másnak engedélyt adjon. Előadás a mű érzékelhetővé tétele jelenlévők számára.

Előadás különösen

a) a mű előadása közönség jelenlétében személyes előadóművészi teljesítménnyel, így például a színpadi előadás, a hangverseny, a szavalóest, a felolvasás („élő előadás”);

b) a mű érzékelhetővé tétele bármilyen műszaki eszközzel vagy módszerrel, így például a filmalkotás vetítése, a közönséghez közvetített vagy (műpéldányon) terjesztett mű hangszóróval való megszólaltatása, illetve képernyőn való megjelenítése.

Ezzel a problémakörrel ugyan áthajlunk a terjesztési jogosultság mikéntjébe, de fontosnak tartom már itt megjegyezni, hogy a képernyőkön való közvetítés engedélyköteles. Az engedély megadása azonban szintén kétfelé válik. Ugyanis vannak olyan írott művek, melyek felhasználásának engedélyezésére kizárólag a szerző a jogosult, illetve annak jogutódja, továbbá vannak olyan írott művek, melyek nyilvános előadásának engedélyezése az ARTISJUS²⁸-tól kérhető. Azonban ez a közös jogkezelő szervezet is csak meghatározott szépirodalmi műfajok esetén jogosult az engedélyek kiadására, nevezetesen vers, mese, elbeszélő költemény, tényirodalom, irodalmi publicisztika, konferansz szöveg, villámréfa, illetve ezek részleteire.²⁹

Viszont a nyilvánossághoz közvetítésre mindenféleképpen kötelesek a szolgáltatók - jelen esetben a könyvtárak - engedélyt kérni a közös jogkezelő szervezettől! Azonban, ha a közvetíteni kívánt művek műfaji besorolása kívül esik a közös jogkezelő szervezet határain, akkor egyben a szerzőtől, vagy annak jogutódjaitól is engedélyt kell kérni. Így *kettős engedélykérési kötelezettség* keletkezik. Ami valljuk be, igencsak komplikálttá teszi a tartalomszolgáltatást.

Minden más írott műre vonatkozó engedélyt magától a szerzőtől, illetve jogutódjaitól kell beszerezni. Ezzel elérkeztünk a digitális szolgáltatások első fontos akadályához, a helyben való nyilvánossághoz közvetítés problematikájához, melynek megoldása a könyvtárak „pénztárcáját” terhelik nagymértékben, feltéve, ha a nyilvánosság számára elérhetővé tett dokumentumok jogi védelemben részesülnek, és az interneten kívánják ezeket elérhetővé tenni. Amennyiben viszont az intézmények erre a célra szolgáló helyiségeiben működő számítógépeken kívánják a tartalmakat elérhetővé tenni, abban az esetben az Szjt. **38. § (5) bekezdése** alkalmazandó, melyről alább lehet olvasni részletesebben.

Megtárgyaltuk, mi a helyzet akkor, ha a dokumentumokat helyben használhatja az olvasói réteg. De mi a helyzet akkor, ha nyílt rendszeren keresztül, vagyis a tartalmakat szabadon, az általunk, olvasók által megválasztott helyen, és időben tudjuk elérni. Elsősorban itt is az a helyzet, mint az előző esetben, vagyis engedélyköteles minden ilyen tartalomszolgáltatás.

²⁸ ARTISJUS – Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület: a zenei és irodalmi szerzői jogok közös jogkezelő szervezete. <http://www.artisjus.hu/>

²⁹ Tószegi Zsuzsanna: A digitalizálás és a szerzői jog, in TMT. 51. évfolyam 2004/2.: http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3510&issue_id=448

2. Helyben olvasás

Ez talán a legegyszerűsebb könyvtári szolgáltatások egyike, azonban nyomtatott tartalmak helyben olvasásával végzett tevékenység nem minősül felhasználásra. Más a helyzet viszont az elektronikus tartalmak helyben olvasásával, melynek esetét lásd az előző pontban (Szt. 24. §).

3. Könyvtárközi kölcsönzés és a többszörözés

Nevezhetnénk a kölcsönzés/haszonkölcsönzés speciális esetének is. Mielőtt azonban belemerülnék az elemzésbe, határozzuk meg a könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumellátás fogalmát, szintén 1997. évi CXL. törvény 1. sz. mellékletének segítségével.

Könyvtárközi dokumentumellátás:

- a dokumentumok lelőhelyének nyilvántartása és adatszolgáltatás a nyilvántartásból az igénylők részére,
- a könyvtárközi kölcsönzés szolgáltatása **függetlenül** attól, hogy a dokumentum **milyen formában és módon kerül az igénylőhöz**,
- a könyvtárak gyűjteményéből kivont dokumentumok hasznosítása a könyvtári rendszer számára.

Könyvtárközi kölcsönzés: valamely dokumentum szolgáltatása egyik könyvtárból a másikba, beleértve az **eredeti dokumentum kölcsönzését**, a **másolatok szolgáltatását**, valamint a könyvtárközi dokumentumszolgáltatásra vonatkozó kérések közvetítését is.

Addig, míg a nyomtatásban megjelent kiadás továbbításáról van szó, illetve annak többszörözéséről, addig viszonylag könnyű dolgunk van. Azonban, ahogy eddig minden pontban, jelen helyzetben is határozzuk meg a szükséges fogalmakat, jelen esetben a többszörözés fogalmát, amelyet az Szt. 18. § (1)-(2) szakasza fogalmaz meg:

Többszörözés:

- a) a mű anyagi hordozón való - közvetlen vagy közvetett - rögzítése, bármilyen módon, akár véglegesen, akár időlegesen, valamint

b) egy vagy több másolat készítése a rögzítésről.

A mű **többszörözésének minősül** különösen a nyomtatással megvalósuló mechanikai, filmes vagy mágneses rögzítés és másolatkészítés, a hang- vagy képfelvétel előállítása, a sugárzás vagy a vezeték útján a nyilvánossághoz történő közvetítés céljára való rögzítés, a **mű tárolása digitális formában elektronikus eszközön, valamint a számítógépes hálózaton átvitt művek anyagi formában való előállítása.(...)**

Belenyúlva a szabad felhasználás esetköreibe, sajnos már itt meg kell jegyezni a többszörözésre vonatkozó szabályozást, miszerint:

Természetes személy magáncélra a műről másolatot készíthet, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja.³⁰

Nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtár, iskolai oktatás célját szolgáló intézmény, muzeális intézmény, levéltár, valamint a közgyűjteménynek minősülő kép-, illetve hangarchívum a műről másolatot készíthet, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja, és

a) tudományos kutatáshoz vagy archiváláshoz szükséges,

b) **nyilvános könyvtári ellátás** vagy a 38. § (5) bekezdésében meghatározott felhasználás céljára készül,

c) megjelent mű kisebb részéről, illetve újság- vagy folyóiratcikkről **belső intézményi célra** készül, vagy

d) külön törvény azt kivételes esetben, meghatározott feltételekkel megengedi.³¹

A könyvtárközi dokumentumellátás és kölcsönzés fogalmának értelmezésekor láthatjuk, hogy nem tesz megkötést, hogy az igényelt dokumentumok milyen formában jutnak el egyik intézménytől a másikig. Ahogy már írtam, a nyomtatott kiadványok esetében nincs probléma: vagy magát a nyomtatott példányt adjuk postára, vagy a nyomtatott példányról készítünk másolatot, melynek jogszerűségét a „nyilvános könyvtári célra” meghatározással lehetne indokolni. Így jogsértés ilyen formában nem kerül fel. Igen ám, azonban itt kerül középpontba ismételten az elektronikus/digitális dokumentumszolgáltatás.

³⁰ Szjt. 35. § (1) bek.

³¹ Szjt. 35. § (4) bek.

Ehhez nézzük meg, melyek azok a többszörözési esetek, amelyek kivételt képeznek a szabad sokszorosítás területén:

- Teljes könyv, továbbá a folyóirat vagy a napilap egésze magáncélra is csak kézírással vagy írógéppel másolható.
- Nem minősül szabad felhasználásnak - függetlenül attól, hogy magáncélra történik-e -, ha a műről más személlyel készíttetnek másolatot számítógépen, illetve elektronikus adathordozóra.³²

Utóbbi kivételt értelmezve, arra a következtetésre juthatunk, hogy digitalizálási eljárással készített másolatot, még ha magáncélra is készül, illetve nyilvános könyvtári szolgáltatás céljából, akkor sem alkalmazható ez a fajta könyvtárközi kölcsönzési módszer. Vagyis az elektronikusan létrehozott dokumentum nem továbbítható egy másik nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtári intézmény számára.

Viszont, itt jön az Szjt. 2003-as módosítása az „Infosoc” irányelv³³ hatására, amely az alábbiak szerint rendelkezik, és amelyet tökéletesen át is emelt a szerzői jogi törvényünk a 35. § (6) bekezdésébe:

2. cikk

A tagállamok biztosítják a közvetett vagy közvetlen, ideiglenes vagy tartós, bármely eszközzel vagy formában, egészben vagy részben történő többszörözés engedélyezésének, illetve megtiltásának kizárólagos jogát:

- a) a szerzők számára műveik tekintetében; (...)*

5.cikk

Az olyan, 2. cikkben említett időleges többszörözési cselekmények, amelyek járulékos vagy közbenső jellegűek, valamely műszaki eljárás elválaszthatatlan és

³² Szjt. 35. § (2)-(3) bek.

³³ Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról

lényeges részét képezik, és amelyeknek kizárólagos célja, hogy lehetővé tegyék egy mű vagy más védelem alatt álló teljesítmény

a) hálózaton harmadik személyek között közvetítő szolgáltató által végzett átvitelét, vagy

b) jogszerű felhasználását,

és önálló gazdasági jelentőséggel nem bírnak, a 2. cikkben szabályozott többszörözési jog alól kivételt képeznek.

Így emeli az irányelv a kivétel kivételét főszabállyá a hazai szabályozásban, s alakít ki három jogszerű többszörözési módszert:

- magáncélú másolás a mű egy részéről, illetve egészéről, de kézírással vagy írógéppel,
- nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtár másolatkészítése
 - o archiválási vagy tudományos célra,
 - o nyilvános szolgáltatások céljából,
 - o belső intézményi célra,
- időleges másolatkészítési eljárás
 - o hálózaton 3. személyek között közvetítő szolgáltató által végzett átvitelének, illetve
 - o jogszerű felhasználásának céljából, ha nem szolgál profitorientált cselekményt.

Utóbbi értelmében lehetőség nyílik az elektronikus dokumentumellátásra és könyvtár közti kölcsönzésre szabad felhasználás címén.

4. Szabad felhasználás

A szabad felhasználás nem más, mint a szerzői művek felhasználása a szerző, vagy a közös jogkezelő szerv engedélye nélkül. A szabad felhasználás eseteit az Szjt. 34-41. §-áig tartalmazza. Ami a digitális tartalmak szabad felhasználását érinti, az a 38. § (5) bekezdése tartalmazza:

A felhasználásra vonatkozó eltérő megállapodás hiányában

- a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak,

- iskolai oktatás célját szolgáló intézmények,
- muzeális intézmények, levéltárak, valamint
- közgyűjteménynek minősülő kép-, illetve hangarchívumok gyűjteményeinek részét képező művek

az ilyen **intézmények helyiségeiben** ezzel a céllal **üzembe állított számítógépes terminálok képernyőjén tudományos kutatás** vagy **egyéni tanulás céljára** a nyilvánosság egyes tagjai számára szabadon megjeleníthetők, és ennek érdekében - külön jogszabályban meghatározott módon és feltételekkel - a nyilvánosság említett tagjaihoz szabadon közvetíthetők, ideértve a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételt is, feltéve, hogy az ilyen felhasználás jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja.

Azonban ezzel a szabályozással kapcsolatban fontos kiemelni, hogy

- ez a kivétel csak a felhasználásra vonatkozó eltérő megállapodás hiányában érvényesülhet, vagyis a szerző, illetve jogutódai, valamint a közös jogkezelő szervezet nem kötötte ki, a felhasználás ezen módját;
- a megjelenítés csak a kedvezményezett intézmények helyiségeiben, ezzel a céllal üzembe állított számítógépes terminálok képernyőjén történhet;
- a felhasználás jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja;
- a szabad felhasználásnak a tudományos kutatás vagy egyéni tanulás célját kell szolgálnia.

Utóbbi kritériumot erősíti meg a 117/2004. (IV. 28.) Kormányrendelet 2. § (2) bekezdése azzal, hogy az érintett intézmény szabályzatában „a hozzáférés feltételeként meg kell követelni az igénybe vevő nyilatkozatát arról, hogy a számítógépes terminálokat az Szjt. 38. § (5) bekezdésében megjelölt tudományos kutatás vagy egyéni tanulás céljából veszi igénybe.”

A szabad felhasználás bármelyik esetköre jogsértést von maga után, ha nem felel meg az ún. „háromlépcsős tesztnek”, valamint a kiterjesztő értelmezés tilalmának. Mind a két követelmény nemzetközi kötelezettségvállaláson alapul, mégpedig a Berni Unió Egyezményen.

➤ ***A „háromlépcsős teszt”***

A szabad felhasználás is csak annyiban megengedett és díjtalan, amennyiben különleges esetre vonatkozik (ez kizárólag a jogalkotás számára irányadó – a törvényben megfelelően körülhatárolt esetekben állhat fenn szabad felhasználás, ld. Szjt. 34-41. §), nem sérelmes a mű rendes felhasználására, indokolatlanul nem károsítja a szerző jogos érdekeit.³⁴

➤ ***Kiterjesztő értelmezés tilalma***

A kiterjesztő értelmezés azt jelenti, hogy tágabban vonom meg a szabály tartalmát annál, mint ami pusztán nyelvtanilag abból következne. Itt a szabad felhasználásoknál azonban erre nincs lehetőség.³⁵

Összegzés

A könyvtári alapszolgáltatások vonalán végigmenve már érintettünk is néhány jogilag felvetülő problémát az elektronikus dokumentumok szolgáltatásával kapcsolatban, továbbá képet kaptunk az alapvető szolgáltatási és dokumentum-felhasználási módokról, amelyek végig fognak kísérni a digitalizálási munkálatok és azok eredményei során. Az itt felmerülő jogi problémák, úgy, mint az elektronikus tartalmak, kiadványok haszonkölcsönbe adása, valamint a nyilvánossághoz közvetítés nyílt hálózatokon, azaz interneten keresztül.

³⁴ Tóth Péter Benjamin: A szerzői jog könyvtárakra vonatkozó rendelkezései
http://www.artisjus.hu/_userfiles/file/szerzoijogrol/szerzoi_jog_konyvtar.pdf

³⁵ Tóth Péter Benjamin i.m. uo.

II. Fejezet

Digitalizálás³⁶

A szerzői jog és a könyvtárjogi háttér tisztázását követően jelen fejezetben tisztázásra kerül a digitalizálási eljárások alakulása, napjainkban való fogatosítása hazai és külföldi projektek bemutatásával. Ezen felül az olvasó megismerheti a hazai digitális tartalomszolgáltatás egy-egy kirívó, illetve fontos területét, úgy, mint a Magyar Elektronikus Könyvtár (továbbiakban: MEK), a Digitális Irodalmi Akadémia (DIA), Bibliotheca Corviniana Digitalis és az Országgyűlési Könyvtár digitalizálási munkálatait. Így egyre komplexebb képet kaphatunk a digitális tartalmak létrehozásáról és szolgáltatásáról.

A) Digitalizálás régen és most

A kilencvenes évek végén több beszámoló is készült a külföldi és hazai digitalizálási célok megjelöléséről és azok technikai kivitelezéséről.³⁷ Így az alábbi alfejezetben ezekről a kutatásokról számolok be, az ott tapasztaltakat leíró szakemberek meglátásait közvetítem és összegzem. Az időszak, amelyet átölelek, 1998-2006-ig terjed, ezen túlmenően saját tapasztalataimmal zárom a részt, mely tapasztalatokat a Szegedi Tudományegyetem könyvtárában, a Klebelsberg Könyvtárban szereztem.

³⁶ Digitális jelfeldolgozásnak (angolul *Digital Signal Processing, DSP*) vagy **digitalizálásnak** nevezzük azt a folyamatot, amikor egy fizikai mennyiséget valamilyen módon számítógéppel feldolgozhatóvá tesszünk. A digitalizálás szó a *digitális* szóból ered, „átalakítás digitális formátumúra” jelentéssel. A fizikai dolgokat (melyek „analóg”, számítógépek által közvetlenül nem kezelhető formában léteznek) valamilyen módon jellemezni kell digitális formában ahhoz, hogy azokkal a számítógépek dolgozni tudjanak. (Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Digit%C3%A1lis_jelfeldolgoz%C3%A1s)

³⁷ POPRÁDY GÉZA: Digitalizálás – állományvédelem – hozzáférhetőség, in. Könyv, könyvtár, könyvtáros 7. évfolyam 1998/1.; KASTALY BEATRIX: Újdonságok a restaurálásban és az állományvédelemben, in. Könyv, könyvtár, könyvtáros 7. évfolyam 1998/12.; MOLDOVÁN ISTVÁN: Hungarológia és a Magyar Elektronikus Könyvtár, in. Könyv, könyvtár, könyvtáros 10. évfolyam 2001/10.; MOLDOVÁN ISTVÁN: Aktuális tendenciák a digitalizációban, in. Könyv, könyvtár, könyvtáros 12. évfolyam 2003/2.; BÁNKESZI KATALIN: Könyvek és olvasók a digitális könyvtárban, in. Könyv, könyvtár könyvtáros 15. évfolyam 2006/7.

A '90-es évek végén a digitalizálási eljárások a napjaink eljárásaihoz képest teljesen más képet mutattak. Az eljárások nem is inkább az állományvédelem felé hajlottak elsősorban, holott első elgondolásra erre következtetne az ember. Ebben a korban minőségvédelem alatt a restaurálási munkálatok finomítása, különböző kémiai anyagok kikísérletezése volt értendő. A digitalizálási munkálatok, vagyis a mikrofilmes rögzítések ekkor inkább az információszolgáltatás új dimenzióját jelentette. Az új lehetőségeket akkoriban nem a szélessávú internet elterjedése, és széles körű birtoklásában látták, hanem a papír alapú források és a digitális tartalmak élettartama közti lényeges különbség adta a lehetőségek mércéjét.

A '90-es évek Hollandiájában, már olyan előrehaladott és jól szervezett munkálatok folytak, amelyekre Európa szerte alig lehetett példát találni. 1997-2001 között olyan ötéves stratégiai tervet készítettek, amely magába foglalta a katalógizálást, filmezést (értendő ez alatt a mikrofilmezés) és megfelelő helyen való raktározás.

Ugyanezekben az években a magyar digitalizálási munkálatok sincsenek lemaradva az európai viszonylatokhoz képest. A '90-es évek elején már a hazai közgyűjtemények egyre nagyobb mértékben csatlakoznak a nemzetközi számítógépes hálózatokhoz, főként az Informatikai Infrastruktúra Fejlesztési Programnak (IIF) köszönhetően. Ennek a folyamatnak eredményeképpen 1994-ben létre is jött a Magyar Elektronikus Könyvtár, amely napjainkban is újabb és újabb tartalommal bővül.

A 2000-es évek elején Moldován István toruni beszámolójában az alábbi nemzetközi digitalizálási fejlődésről és munkálatokról számol be Európa szerte.

A '90-es évek végén tapasztalt „random” szerű digitalizálási munkálatok mostanra rendszerbe kezdenek rendeződni, amely a digitalizálási programok alapvető céljainak meghatározásával kezdődtek, amelyek mentén meghatározták az aktuális digitalizálni kívánt művek körét. A kulturális örökség digitalizálásának programjában a nemzeti könyvtárak több helyen bevonták a többi közgyűjteményt, múzeumokat és levéltárakat. Ebből is látható, hogy már nem a minőségileg megromlott dokumentumok megmentése az elsődleges cél, hanem egyfajta tematika mentén kezdik el a munkálatokat.

Ezen összehangolt munkálatok azonban nagy valószínűséggel, jóval később láttak volna napvilágot, ha 2001. április 4-én az EU-tagállamok képviselői és szakértői nem találkoztak volna a svédországi Lund városában, hogy megvitassák a koordináció kérdéseit, és

ajánlásokat tegyenek olyan, hosszabb távon is fenntartható akciókra, amelyek segítik a koordinációt, és megnövelik a digitalizálási tevékenységek értékét.³⁸

„Európa kulturális és tudományos tudáskincsét hordozó forrásai egyfajta sajátos közvagyonként képeznek, belőlük áll össze sokszínű társadalmaink kollektív és egyre gyarapodó emlékezete, amely egyben szilárd alapul is szolgál a digitális tartalomipar fejlődéséhez egy fenntartható tudástársadalom körülményei közepette.”³⁹

A luxemburgi előkészítői munkálatok során megállapodtak a digitalizált kulturális és tudományos tartalom értékének és fontosságának mikéntjéről, amely

- hozzáférhető és fenntartható örökséget biztosít,
- a kulturális sokszínűséget, az oktatás és a tartalomipar támogatását biztosítja,
- változatos és gazdag digitalizált forrásokat jelent.

Ezek mellett azonban megfogalmazódott néhány fontos kulturális, társadalmi és gazdasági probléma is, nevezetesen:

- elaprózódott kezdeményezések,
- elavulás,
- hiányoznak a polgárok hozzáféréseinek egyszerű, bevett formái,
- szellemi tulajdonjogok,
- nincs kellő egymásra hatás a kultúra területén zajló és az új technológiákkal kapcsolatos programok között,
- az egyes intézmények erőfeszítései és elkötelezettsége.

E kérdések megoldása érdekében kívánatos lenne, hogy a tagállamok elkötelezzék magukat a következő célok iránt:

- a folyamatos koordináció érdekében hozzanak létre egy fórumot,
- támogassák és alakítsák ki a koncepciók és programok európai számbavételének rendszerét,
- népszerűsítsék és támogassák a legjobban bevált gyakorlatot, annak harmonizálását és optimális alkalmazását mind a tagállamok belül, mind az Európai Unióban,

³⁸ A digitalizálási munkálatok összehangolása, Lundi Alapelvek – fordította: Hegyközi Ilona
<http://mek.oszk.hu/egyeselet/lund-hun.htm>

³⁹ Lundi Alapelvek, ford. Hegyközi Ilona

- gyorsítsák fel a bevált gyakorlat és a megfelelő szakismeretek elterjesztését,
- tegyék láthatóvá és elérhetővé.

Ahhoz, hogy ezek a célok megvalósulhassak, az Európai Bizottság kötelezettséget vállalt, hogy az információs társadalom technológiai (IST) és egyéb programjai keretében együtt kell működnie a tagállamokkal az alábbi területeken:

- támogatnia kell a gyakorlati koordinációs tevékenységeket,
- fejlesztenie kell a bevált gyakorlat elterjesztését,
- elő kell mozdítania a digitalizálási megoldások összevető értékelését,
- gondoskodnia kell az európai tartalom értékének optimális megjelenítéséről és közös elképzelések kialakításáról.

Ezen elvek elfogadását követően összehangolt célkitűzések láttak világot Európa szerte, és nem kizárólag tagállami szinten, hanem a csatlakozni vágyó tagállamok szintjén is.

Napjainkban, hazánkban számos digitális archívum található a világhálón. Ezek nagy része a magyar kulturális örökség körébe tartozó szövegek, képek digitalizált változatait tartalmazzák, hanganyagokkal és multimédiás elemekkel kiegészülve, amelyek minden korlátozás nélkül találhatók meg az interneten, mégpedig többféle formátum elérésével, így téve felhasználóbaráttá a tartalmakat. Ezek az eredmények azonban nem jöhettek volna létre Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ⁴⁰ összehangolt munkája nélkül. De, a különböző digitális könyvtárakról később.

A legfrissebb tapasztalatokat viszont úgy tolmácsolhatom, és adhatom közzé, hogy saját magam által látottakat osztom meg a hazai digitalizálási munkálatok terén. A Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtárában évek óta folynak digitalizálási munkálatok, melyekben szakmai gyakorlatuk keretében az egyetem diákjai is részt vesznek. Azonban a könyvtár problémái nem a humánerőforrásban keresendők, sőt, nem is a technika területén adódnak. A legfőbb problémát a szerzői jog értelmezése, mégpedig helyes értelmezése és alkalmazása adja. Sok esetben - nem csupán ennek a könyvtárnak az esetében, - a könyvtárak szolgáltatásaik terén, illetve a törvény által is már megidézett alapvető feladataik terén nem technikai és egyéb erőforrások hiánya miatt nem tudják betartani a könyvtári alapszolgáltatások teljeskörűségét, hanem a jogi szabályozás állít számukra korlátokat.

⁴⁰ Neumann-ház: <http://www.neumann-haz.hu/>

Az elkövetkezendő részekben ezen a vonalon tovább haladva szeretném megtalálni azt a lehetséges utat, amely talán egy kis fényt mutathat a könyvtárak megfelelő szolgáltatása számára.

B) Digitalizálás – célok és /vagy okok

Akárhány tanulmányt, cikket, szakdolgozatot, doktori disszertációt olvas el az ember, a digitalizálási indokok között újra és újra ugyanazok az elemek fordulnak elő. Vegyük sorra őket, és nézzük meg, akadhat-e valamelyikkel valami probléma, akár jogi, akár más szinten.

➤ *Minőségvédelem, archiválás a hosszú távú megőrzés érdekében*

Ahogy már az előző alfejezetben kitértem rá, a minőségvédelem a kezdetektől fogva jelen van, és célkén él a digitalizálási munkálatok színterében. Talán abban mindenki egyet érthet, hogy évszázados dokumentumaink az enyészeté lennének idővel, ha nem próbálnánk meg ezeket megőrizni az utókor számára. A nyomtatott kiadások hívei, ahogy jómagam is szót emelhetnének az ellen, hogy ez a fajta megőrzés nem adja vissza az adott mű által keltett érzését, nem tükrözi a kor szellemét, jellegét nyomdatechnikai jellemzőjét, de be kell látni, hogy más módon nem lesz továbbörökíthető egy ilyen dokumentumunk sem, úgy, hogy bárki olvashassa azokat.

➤ *Minőségi(bb) szolgáltatás*⁴¹

Ezalatt az értendő, hogy egy letűnt kor dokumentumának elektronikus dokumentummá tételével, digitálisan minőségileg felújítható, és élvezhetőbbé tehető. Ezzel kapcsolatban bennem már ellenérzések támadnak. Vajon egy digitálisan tömörített dokumentum, milyen minőségi javulást eredményezhet, ha a tömörítés által, számos eset bizonyítja ezt (ld. DVD formátumú filmek .avi formátumúvá, esetleg .divx formátumúvá konvertálása), inkább minőségbeli romlást okoz, mintsem javulást. Főleg, ha azt feltételezzük, hogy nem képi formátumot (jpg, jpeg, mpg, gif stb.) alkalmazunk egyes digitalizálások alkalmával, hanem egy OCR⁴² program segítségével szövegfelismerést alkalmazva .doc, .pdf, .djVu stb

⁴¹ Bánkeszi Katalin: „Digitalizálni, de...”. Érvek és ellenérvek, félelmek és remények, TMT. 57. évfolyam 2010/7.

⁴² Az **optikai karakterfelismerés** (rövidítve **OCR** az angol **optical character recognition** szavakból) a számítástechnikában olyan eljárás, mely lehetővé teszi a fizikai hordozón (leggyakrabban papíron)

formátumot alkalmazunk, és egyre inkább felhasználóbaráttá tesszük azokat, mobil alkalmazások, vagy esetleg e-könyvolvasók számára kompatibilis formátumokat alkalmazva.

➤ *Gazdaságossági szempontok*

Ezzel a kritériummal, úgy hiszen nemigen lehet vitára kelni. A nyomdaipari termékek előállítása, legyen az kis számban, vagy nagyban, nem a legköltséghatékonyabb megoldás.

Erre tökéletes példa az ún. „Out of print” kiadványok esete. Ezek olyan kiadványok, melyek már kereskedelmi forgalomban nem kaphatók. Így egy esetleges utánnyomás hatalmas költségeket vonna maga után. Azonban egy esetlegesen fellelhető példány digitalizálásával költséghatékony megoldást lehetne kialakítani, csupán a baj, akkor keletkezne, ha az adott mű jogvédelem alatt állna, és online elérhetővé tétele meglehet, nagyobb költséggel járna, mintha újra nyomnának pár 100 példányt.

➤ *Állománygyarapítás, gyűjteménykezelés*

Egy szerző életművének teljessé tétele még egy könyvtár számára is kihívást okozhat. Ez annál is inkább érvényes, ha a hiányzó kötetek ún. „out of print” kiadványok, és hozzájutni egy-egy példányhoz évekbe telhet. Ezzel szemben, ha egy könyvtárnak, vagy egy magánszemély önkéntes digitalizálási munkájának köszönhetően a hiányzó példányok beszerezhetők, úgy hatékonyabb és gyorsabb állománygyarapítás veheti kezdetét, mintsem éveken keresztül kutatni az elveszett kötetek után.

Az állománygyarapítás másik eszköze a könyvtárak közötti kölcsönzési rendszeren is alapulhat, melynek, mint már láthattuk, jogi akadálya nincs, hiszen a nyilvános szolgáltatások bővítésére szolgáló dokumentumellátás nyitott út az intézmények között.

Azonban felvetődik a kérdés, hogy ha sorra indulnak olyan országos szintű kezdeményezések, mint a MEK,⁴³ vagy mint a DIA,⁴⁴ melyek szabad hozzáférést biztosítanak mind a jogvédelemben nem részesülő, mind a kortárs irodalom kiadványainak megszerzésére, akkor szükség van, egy-egy könyvtár hasonló kínálatot mutató adatbázisának felépítésére?

szerző analóg írás, szöveg digitális formába történő alakítását. Az átalakított szöveg ezután könnyen használható, feldolgozható számítógépes környezetben.

⁴³ <http://mek.oszk.hu/>

⁴⁴ <http://pim.hu/object.90867f8f-d45e-40f9-8a6b-fe0034f0db87.ivy>

➤ *Egyenlő hozzáférés biztosítása*

Ez a cél akkor válhatna teljesíthetővé, ha minden család, minden ember otthonában megtalálható lehetne az internet. De akármilyen széles körűen is alkalmazott az internet, mégsem mondható el, hogy minden ember egyenlő hozzáférésben részesülne.

Más részről az internet mobilitása miatt, nem léteznek már földrajzi korlátok, így a mozgáskorlátozottak számára is hamarabb elérhetővé válik egy könyvtár állománya, úgy, hogy ki sem kell mozdulnia otthonából, s még sem érzi hátrányosan megkülönböztetettnek magát. Így érvényesíthető a leginkább az információhoz való jogosultság legszélesebb körben való biztosítása.

Ezek az alapvető célok, és indokok sorolhatók fel a digitalizálás alkalmazásának indokaként. Ennek ellenére, akadnak ellenérvek, hibás tézisek, melyek szerint a digitalizálás megkönnyíteni az információszolgáltatás mikéntjét.

C) A digitális gyűjtemények bővítése

A digitális gyűjtemények bővítése alatt a már említett állománygyarapítás szokványos, illetve általánosságban alkalmazott módján kívül jelen alfejezetben olyan rendhagyó eljárási, bővítési módokat szeretnék felvázolni, ismertetni, és hatékonyságukat, jogszerűségüket vizsgálni, melyek közül akad olyan is, amelyet közösségi irányelv ír elő.

➤ *Web aratás, azaz a „web-harvesting”*

Az Európai Községek Bizottsága 2006/585/EK ajánlásában a kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetőségéről, valamint a digitális megőrzésről (14) bekezdése az alábbiak szerint határozza meg a web aratás fogalmát és célját:

*Az úgynevezett webes szüretelés ("web-harvesting") olyan új technika, amelynek segítségével az **interneten található anyagok megőrzési céllal összegyűjthetők**. Lényege, hogy az ezzel megbízott intézmény nem csupán fogadja a köteles példányokat, hanem aktív gyűjtést végez, miáltal **minimális szintre szorítható a digitális anyagokkal kapcsolatos eljárási teher**; a nemzeti jogalkotóknak ezért célszerű rendelkezniük e technika alkalmazásáról (...)*

Az interneten található anyagok megőrzési céllal való összegyűjtése eljárási teher megspórolása végett, igen képlékeny területnek mondható. Ugyanis a megspórolt „eljárási

teherből”, dupla annyi teher válhat, ha ellenőrizetlen forrásokból kerülnek összegyűjtésre a különböző anyagok. Sajnos egy szabály sem konkretizálja, hogy az interneten milyen kategóriájú anyagok kerüljenek begyűjtésre, milyen forrásokból kerüljenek az anyagok begyűjtésre, és hogy milyen sors vár ezen anyagokra...

„A Szerzői Jogi Szakértő Testülete 2006. május 11-én a fájlmegosztást lehetővé tevő műszaki megoldások gombamód való elszaporodás kapcsán szakértői véleményt adott a szerzői művek jogellenes forrásból történő másolásának/többszörözésének a magyar szerzői jogi szabályok alapján való minősítéséről.”⁴⁵

Az SZJT véleményében kinyilvánította, hogy „a jogellenes forrásból való magáncélú másolás nem megengedett sem szabad felhasználásként, sem pedig a jogdíjigényre való korlátozás alapján. Eszerint a forrás jogszerűtlensége a letöltés jogszerűtlenségére is kihat, vagyis aki maga nem tesz hozzáférhetővé tartalmat, „csupán” letölti azokat, az is jogsértést követ el, és ezért a polgári és a büntetőjog szabályai alapján felel.”⁴⁶

Erre a szakvéleményre alapozva világossá válik a webes aratás cselekménye is. Addig, míg a közösségi szabályozás, vagy egy korrigáló, lényegében joghézagot kitöltő hazai szabályozás nem születik, addig a könyvtárak ezek digitális tartalmak gyűjtése, és tovább menvén, azok a nyilvánosság felé való közvetítése az esetek nagy százalékában jogsértéshez fog vezetni.

Egy aktuális nemzetközi példa is demonstrálja a kétes forrásokból felépített kínálati bázis jogszerűtlenségének lehetőségét. A most következő jogesetet Mezei Péter tette közzé blogjának⁴⁷ oldalán, és a következőképpen szól:

„A pert az Authors Guild indította azon könyvtárakkal szemben, akik a Google Library Project keretében együttműködtek a nagyvállalattal, majd a rendelkezésükre bocsátott digitális másodpéldányokat meghatározott, korlátozott módon hozzáférhetővé, illetve elsődlegesen kereshetővé tették könyvtári tagságuk számára.”

⁴⁵Gyenge Anikó: Rendkívüli dokumentációs értékek a YouTube-on, avagy gyűjthetők-e archívumokban illegális forrásból származó művek? in. Fehér Könyv a szellemi tulajdon védelméről, 2007. , 211-229. o.

⁴⁶ Dr. Gyenge Anikó i.m. uo.

⁴⁷ Mezei Péter: HathiTrust: a könyvtári digitalizálás fair use <http://copyrightinthexxcentury.blogspot.hu/2012/10/hathitrust-konyvtari-digitalizalas-fair.html>

Mezei, az alábbi módon határozta meg a per lényegét:

„A per lényegében arról szól(t), hogy a könyvtárak a Google-től kapott digitális másodpéldányokat a HathiTrust kezelésére bízták (közel 10 millió, 73%-ban jogvédett kötetről van szó), amely azt jogvédett művek esetén kulcsszavas keresés végett, megőrzési célokból, valamint olvasási képességeikben korlátozott személyek számára - belső, egyetemi rendszeren keresztül - teljes hozzáférés biztosítására használta. Az indianai egyetem kivételével továbbá a másik négy intézmény az árva műként nyilvántartott tartalmakhoz oktatóik és hallgatóik részére ugyancsak hozzáférést biztosítottak. A felperesek ennek fényében annak megállapítását kérték a bíróságtól, hogy a könyvtári felhasználás szerzői jogsértést eredményez, s ezért indítványozták, hogy a bíróság tiltsa el a HathiTrust-öt a művek felhasználásától, a Google-lel való további együttműködéstől, bármely jövőbeni árva mű projekt beindításától, valamint azt is indítványozták, hogy kerüljön sor valamennyi digitális másolat lefoglalására.”⁴⁸

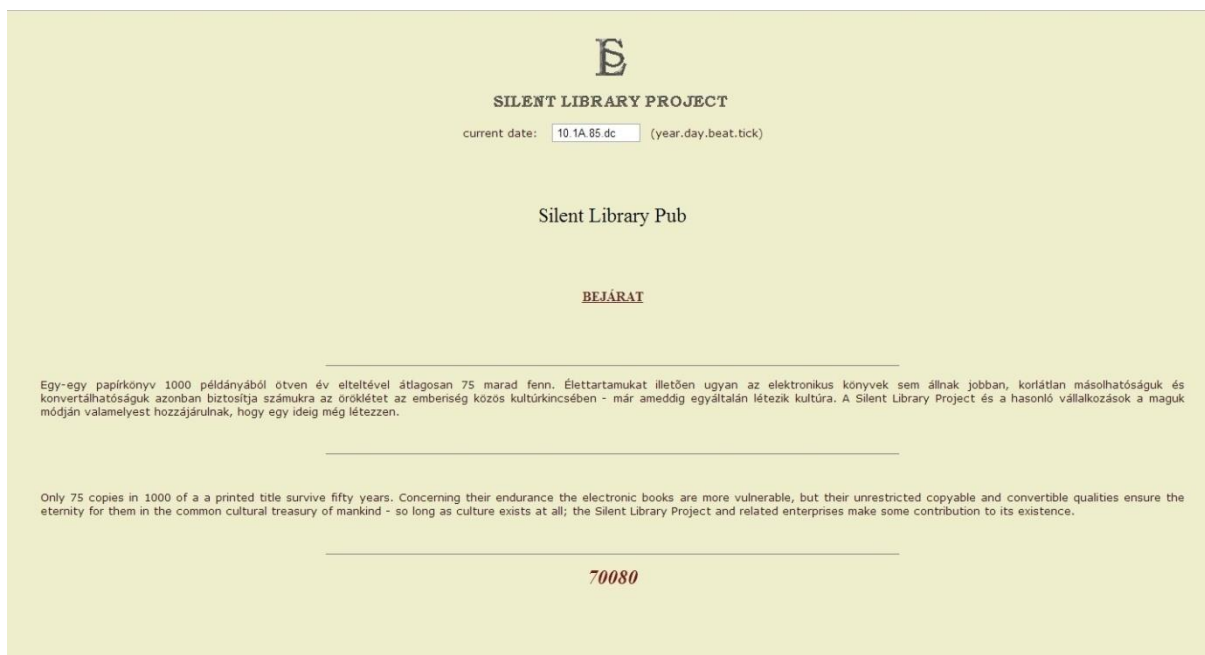
Ez a jogeset is tökéletesen példázza, hogy a könyvtárak jóhiszeműségre alapozva nem gyűjthetnek össze mindent, bármiféle körültekintés nélkül...

➤ **„Silent Library Project”, avagy magánkezdeményezésekből született gyűjtemények**

„Egy-egy papírkönyv 1000 példányából ötven év elteltével átlagosan 75 marad fenn. Élettartamukat illetően ugyan az elektronikus könyvek sem állnak jobban, korlátlan másolhatóságuk és konvertálhatóságuk azonban biztosítja számukra az öröklétet az emberiség közös kultúrkincsében – már ameddig egyáltalán létezik kultúra. A >>Silent Library Project<< és a hasonló vállalkozások a maguk módján valamelyest hozzájárulnak, hogy egy ideig még létezzen.”⁴⁹

⁴⁸ Mezei Péter i.m. uo.

⁴⁹ <http://slp.dwalin.ru/>

Ehelyütt nem magáról az oldalról és üzemeltetőinek munkálatairól szeretnék szólni, mindinkább arról, amit ez az oldal és a más hozzá hasonló magánkezdemenyezések képviselnek. De ahhoz, hogy érthetővé váljon, mi is ennek a pontnak a célja, néhány mondatban összefoglalom mit is érdemes tudni az oldalról.

„A >>Silent Library Project<< (SLP) olyan, technikát, innovációt és olvasást szerető embereket összefogó e-könyvtár, amelynek tagjai a digitális kultúra, az e-könyvolvasás elterjesztését tűzték ki céljukul. Kiadói terminológiával könyvdílereknek is nevezhetnénk őket, ha nem lenne a kifejezés anakronizmus: itt senki nem pénzért dolgozik. Mindenki a saját idejében, a saját eszközeivel maga állít elő e-könyveket, amelyeket aztán nonprofit alapon oszt meg más könyvbarátokkal.”⁵⁰

A probléma, aminek képviseletébe ezt a kezdeményezést, és minden hozzá hasonló oldalt állítottam, az a már idézett SZJT szakvéleményen alapul, vagyis jogsértéssel keletkezett digitális dokumentumok elérhetővé tétele mások számára on-line környezetben. Persze fenn áll a kérdés, hogy ha egy zárt oldalon belül kerül megosztásra az adott tartalom, akkor lehet-e nyilvánosságról beszélni, de meglátásom szerint és az említett szakvéleményt is alapul véve jogellenes magatartást tanúsítanak azok, akik hasonló módszerrel teszik közzé digitalizált dokumentumaikat.

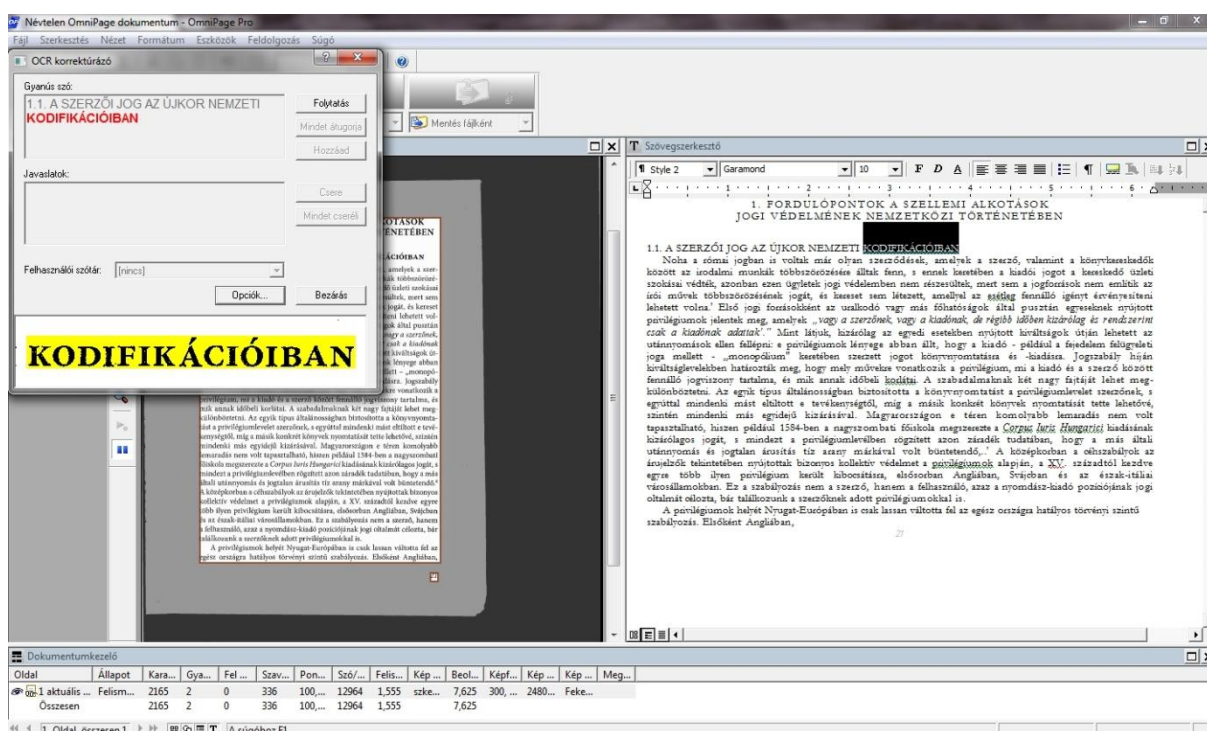
⁵⁰ Reisz László: A homályzóna harcosai. Egy rejtőzködő könyvtár titkai, in. Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 19. évfolyam 2010/8 (<http://ki.oszk.hu/3k/2011/07/a-homalyzozna-harcosai-egy-rejtozkodo-konyvtar-titkai/#more-1090>)

További veszély, amelyet magában hordoz ez a fajta, és mint magánkezdeményezés is, hogy nincs garantálva a profitszerzés érdekében elkövetett digitalizálás. És, ha továbbra is fenntartva a magatartás jogellenes voltát, a könyvtárak ilyen forrásból szerzett anyagai szintén jogellenesen tartott és közzétett anyagokká válnak, mely egy esetleges polgári, illetve büntetőjogi pert vonhat maga után.

A **magánkezdeményezések** másik formájaként egy, a neten bárki által elérhető mű felhasználásával szeretném demonstrálni a problémát.

Láng Attila D. Könyvdigitalizálás című műve⁵¹ könnyűszerrel elérhető bárki számára, aki hasonló témakörben keresgél a világhálón. Az általa elektronikus könyvnek nevezett iromány nyomtatott oldalak tekintetében alig több mint 20 oldalnyi anyagot foglal magába.

Az általam csak „digitalizálási bűnelkövetés útmutatóként” nevezett mű segítségül szolgál arra, hogy hogyan digitalizáljunk egy könyvet, folyóiratot, vagy az általunk tetszőlegesen megválasztott nyomtatott anyagot.

⁵¹ Láng Attila D. Könyvdigitalizálás

<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/konyvtar/ekonyvt/konyvdig/konyvdig.htm>

Az oka, hogy ennek a műnek egy külön kis részt szenteltem annyiban áll, hogy szemléltetni tudjam, hogy a mai korban, egy megfelelő program (Recognita, ABBYY Finereader) birtokában, egy szkennelvel és némi idő ráfordításával bárki digitalizálónak válhat. Igaz, a szerző leszögezi, hogy ő maga elsősorban saját felhasználásra digitalizál könyveket, illetve alkalomadtán tovább küldi az elektronikus könyvet a Magyar Elektronikus Könyvtár számára, rájuk bízva az e-könyvek további sorsát.

Egyrészt, nincs abban semmi kivetni való, ha a MEK kínálatát szeretné valaki bővíteni, illetve elősegíteni annak bővítését, hiszen erre lehetőséget biztosít maga a könyvtár is.⁵² Azonban felmerül a kérdés, vajon az ehhez hasonló kezdeményezések nem fordulnak-e át az öncélra való ténykedésből a profitszerzés oldalára. Egy magánszemély digitalizálási munkálatai nem ellenőrizhetők. Ahogy az sem, hogy az elektronikusan elérhetővé tett, szerzői jogi védelem alatt álló művek saját profitszerzés céljából nem kerülnek-e ki a fogyasztói társadalomba, akár közvetlenül a digitalizálótól, akár egy fájlmegosztó oldalon keresztül, ahol minimális összeg ráfordításával hozzájuthatunk a „hőn áhított” könyvhöz. Fizetünk ugyan, de mégsem annyit, mint egy nyomtatásban megjelenő kötetért.

Ismételten felmerül a már másik két esetben is boncolgatott téma, jogsértés által digitalizált művet, jogszerűen használhat-e fel a MEK. Ez az eset persze annyiban más, hogy alanyunk nem teszi a nyilvánosság számára ő maga elérhetővé a dokumentumokat, azonban fenn áll a kétely, hogy a MEK utólagos engedélykéréssel felhasználhatja-e a kapott anyagokat?

D) Digitalizálási projektek és hazai nevesebb digitális könyvtárak rövid bemutatása

A projektek és egyes digitális könyvtárak rövid bemutatását azért tartom fontosnak, mert a digitalizálási és tervezett eljárások a gyakorlati megvalósítás által nyernek igazolást. Jelen alfejezetben, ahogy már ezen nagy egység elején is jeleztem különböző dokumentumkategóriákat képviselő digitális könyvtáraink közül fogok egyet-egyet röviden bemutatni, és megjelölni annak specifikumát.

⁵² <http://mek.oszk.hu/html/irattar/copyright.htm>

➤ **Speciális digitális könyvtáraink**

A különböző területeket érintő digitális gyűjtemények jól példázzák, hogy a letűnt kor dokumentumain át, a kortárs irodalom anyagin keresztül igyekeznek a lehető legszélesebb körben kielégíteni az olvasói igényeket. Míg a régi kor dokumentumainak digitalizálására nincs szükség engedélyre, addig egy DIA archívumának összeállításában már életjáradékszerű megállapodáson nyugszik az életművek szabad hozzáféréseinek biztosítása. Az alábbi táblázatban összefoglalásra került négy nagy kategóriát összefogó digitális könyvtár azok meghatározó jellemzőinek, feladatainak feltüntetésével.

Speciális digitális könyvtáraink			
Bibliotheca Corviniana Digitalis	Országgyűlési Könyvtár	Digitális Irodalmi Akadémia	OSZK Digitális Könyvtár (MEK)
„A Bibliotheca Corviniana Digitalis program célja, hogy digitális eszközökkel virtuálisan visszaállítsa Mátyás király egykori könyvtárát, a Bibliotheca Corvinianát vagy korabeli nevén Bibliotheca Augustát.”	A könyvtár Digitalizált Törvényhozási Tudástár részlege 2012 novemberében elérte a célul kitűzött digitalizálási célokat, melynek során a gyűjteményt elérhető teszik az Európai Digitális Könyvtár számára. A gyűjtemény tartalmát tekintve: jogi, országgyűlési, politikai- és történettudományi, valamint különböző adattárakat, lexikonokat és kronológiákat tartalmazó dokumentumokat foglal magába.	„A Digitális Irodalmi Akadémia (DIA) küldetése a legújabb kori és kortárs magyar irodalom kiemelkedő alkotásainak átmentése a digitális korba. A digitális könyvtár teljes életművekből épül. A DIA révén a kortárs magyar irodalom alkotásainak egyre bővülő köre, egységes adatbázisban, ingyenesen érhető el és ismerhető meg a világ bármely pontján.”	A MEK fő indíttatását az adta, hogy a magyar nyelvű és a magyar vonatkozású oktatási, tudományos és kulturális jelentőséggel bíró elektronikus dokumentumokat összegyűjtsék, rendezzék, és nyilvánosan elérhetővé tegyék. A dokumentumok mellett azonban különböző cím-gyűjtemények is helyet kaptak, mint például más magyar nyelvű e-szöveggyűjtemények, elektronikus folyóiratok, hazai könyvtárak, levelezőlisták címei, adatai.

➤ **Projektektről röviden**

A könyvtári digitalizálási projektek a már említett *Lundi Alapelvek* megfogalmazása és elfogadását követően indultak el intenzíven Európa szerte. Az elvek életbe lépésével indult el

előbb a *Minerva* (Ministerial Network for Valorising Activities in Digitisation), illetve a *MinervaPlus*, amelyhez az Unió 2004-es bővítését követően Magyarország részéről az Országos Széchényi Könyvtár is csatlakozott.

A következő mérföldkő az Európai Digitális Könyvtár, az *Europeana* megjelenése volt. 2008. november 20-án debütált, és közel 2 millió digitális dokumentum volt megtalálható, annak ellenére, hogy Európa könyveinek csupán 1%-a került digitalizálásra.⁵³

Azonban az elvek megfogalmazását megelőzően már folytak nagyobb szabású, 1-2 éves projektek, mint például a *PULMAN* – program. Ez a projekt az Európai Unió „Információs Társadalom Technológiái” kulcsakciója keretében a közkönyvtárak, helyi múzeumok és levéltárak együttműködésének erősítésére indult el 2001-ben. A programban 26 európai ország dolgozott, és egyik legkézzelfoghatóbb eredménye a 20 nyelvre lefordított útmutató volt, mely európai szinten a digitális formában megtalálható közkönyvtári szolgáltatásokról tartalmaz információkat.⁵⁴

A magyarországi viszonylatokat nézve az *Országos Könyvtári Digitalizálási Tervet* (2007-2013) emelném ki. 2005-ben a NOKI (Neumann – OSZK Könyvtári Intézet) Plusz Bizottság a kulturális tárca felkérésére elkészítette digitalizálási stratégiai tervét a 2007-2013 időszakra vonatkozóan. Az elkészült dokumentum a korábbi tapasztalatokra, gyakorlatokra, illetve az európai uniós tervekre, stratégiákra egyaránt épített, s az alábbi célokat határozta meg:

- összehangolt országos könyvtári digitalizálási rendszer létrehozása,
- esélyegyenlőség a felhasználók számára,
- részvétel európai projektekben,
- folyamatos állami finanszírozás biztosítása,
- a privát szféra bevonása.

Ez a pár projekt úgy vélem kellően példázza a digitalizálási szándékok nagy volumenét, továbbá az európai szintű összefogási szándékot. Ezen fényében, annak ellenére, hogy a magyar viszonylatokról csupán egy nagyobb projekt és a digitális könyvtári szolgáltatások

⁵³ Rónai Iván: Könyvtári digitalizálás Európában és Magyarországon, TMT Könyvtár- és Információtudományi szakfolyóirat, 57. évfolyam 6. szám (http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5322&issue_id=515)

⁵⁴ Dippold Péter (2003): A PULMAN – program, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 12. évfolyam 6. szám 3-5. o. (<http://ki.oszk.hu/3k/2012/09/a-pulman-program/#more-2796>)

szolgálnak forrásul, melyek nem elhanyagolandó módon folyamatos bővítés alatt állnak napjainkban is, kellően alátámasztják a hazai felfogást, miszerint a digitális tartalomszolgáltatás mára alapvető könyvtári szolgáltatásként kezdi bevinni magát a köztudatba.

III. Fejezet

Technikai és együttműködési kihívások az Országgyűlési Könyvtár és a Magyar Könyvtárosok Egyesület Jogi Szekciójának, szakmai fórumának fényében a könyvtárak digitális tartalomszolgáltatásáról

Az Országgyűlési Könyvtár és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Jogi Szekciója 2012. október 18-án szakmai egyeztető fórumot tartott „Nemzeti emlékezet és digitális hozzáférés – digitális emlékezet és nemzeti hozzáférés. Elektronikus dokumentumok a könyvtárakban. A magyarországi könyvtárak és könyvkiadók egyeztetési fóruma” címmel.

Az immáron már harmadik alkalommal összeülő a könyvtárak és a kiadók jeles képviselői azért gyűltek össze, hogy közös álláspontra jussanak a könyvtárak digitalizáló munkássága terén. Ehelyütt Gyömbér Béla szavait idézném⁵⁵ meg a hitelesség kedvéért, a kiadók álláspontjának és javaslatainak bemutatására. És ezen javaslatokra szeretnék helyenként reflektálni.

Meglátások kontra személyes javaslatok:

A kiadók attól tartanak, hogy a könyvtárak a szabad felhasználás kereteit túllépik a digitalizálás és a hozzáférhetővé tétel során, melyre gyakorlatilag minden megjelent kiadó tudott megtörténni esetet is említeni a kiadványai tekintetében. Ennek megfelelően javasolják, hogy a könyvtárak értesítsék a digitalizálás tényéről a kiadókat, illetve a szerzőket, bár egyes vélemények szerint ez az eljárás sértené a szabad felhasználás hagyományos elveit és nem illeszthető be a jelenlegi struktúrába.

Még ha nem is tekintünk a szabad felhasználás megsértésre vagy helyben hagyására, a javasolt eljárás olyan szintre emelné a digitalizálási munkálatokat, mintha a szerzőtől való engedély megadására kellene várni. Ezzel időbeli visszaesést lehetne tapasztalni a mindinkább dinamikusabbá váló digitalizálási munkálatokban. Továbbá nincs említve, de feltételezem, hogy szerzői jogi védelem alatt álló kiadványokról esett főként szó, bár ez nem a feltételezésem nem nyer teljes igazolást. Ennek kapcsán, ha feltételezzük, hogy jogdíjköteles

⁵⁵ Gyömbér Béla: Elektronikus dokumentumok a könyvtárakban.
<http://copyrightinthexxcentury.blogspot.hu/2012/10/elektronikus-dokumentumok-konyvtarakban.html>

művek digitalizálásáról van szó, abban az esetben mindenféleképpen engedélyköteles az eljárás. Mivel erről nem esik szó, sőt, a szabad felhasználás esetkörének említése forog fenn, ez esetben komoly megfontolásokat tennék az ügyben, hogy a digitalizálni kívánt anyagok milyen formában lesznek elérhetők az olvasók számára. Ugyanis ez inkább ad okot a kiadók aggodalmának, mintsem az, hogy egy dokumentum digitalizálására sor kerül-e vagy sem.

Felmerült az a gondolat is, hogy amennyiben a jövőben a könyvtárak fő profilja a digitalizálás és a terjesztés lesz (akár zárt, akár esetlegesen nyílt rendszerekben gondolkodva), úgy a szabad felhasználás tekintetében a többszörözés joga mennyire lesz a továbbiakban kivételes eset, és mennyiben válik általánossá. Ezen felül szükség van a szabályozás pontosítására a tekintetben, hogy a könyvtárak milyen körben és módon tehetik elérhetővé a bedigitalizált tartalmakat a szabad felhasználás keretei között:

- kizárólag a könyvtár által biztosított számítógépeken;
- a könyvtár területén bármely számítástechnikai eszközön, de zárt, belső hálózaton;
- akár a távoli hozzáféréssel, de zárt hálózaton.

A könyvkiadók jogértelmezése szerint amennyiben a könyvtárak zárt rendszerben hozzáférést kívánnak engedni a szabad felhasználás keretei között a digitalizált tartalmakhoz, akkor az egy időben történő hozzáférések száma nem haladhatja meg a könyvtár által birtokolt fizikai műpéldányok számát.

Ha már a digitalizált anyagok közzétételének biztonságos módjáról esik szó, akkor véleményem szerint egy olyan technológiai ötvözet lenne a legcélravezetőbb, melynek köszönhetően offline, azaz könyvtári hálózaton belül, és online elérést is lehetővé lehetne tenni.

A szerzői jogi szabályozás alapvetően akkor tesz engedélykérési kötelezettséget, és egyben ró kiadásokat a könyvtárak nyakába, amikor az adott digitális tartalmakat internet által szeretné a nyilvánosság számára elérhetővé tenni. Ezen a ponton szeretném pontosítani, illetve megpróbálnám értelmezni, hogy az interneten történő hozzáférés alatt nem értünk mást, mint általunk szabadon megválasztható helyen és időben való hozzáférés a könyvtári tartalmakhoz minden akadály nélkül. Azonban mi van abban az esetben, ha a hozzáférés ideje és helye továbbra is változatlan marad, de az illegális fájlmegosztók példáját követve egy könnyen használható, és mindenki által ingyenesen hozzáférhető program által (pl. Total Commander),

az FTP⁵⁶ alapú fájlmegosztás sémájára, minden felhasználó számára saját felhasználónév és jelszó alkalmazásával hozzáférhető lenne a könyvtár digitális tartalma. A felhasználónév és a jelszó előzetes regisztrációjához lenne kötve, de a felhasználók ezen kívül mást nem tapasztalnának a hozzáférés módját illetően.

És most következi a digitális tartalmak visszaélés elleni védelme. A már leírt DRM⁵⁷ technológia alkalmazásával, illetve annak továbbgondolásával másolásvédelmet, illetve módosítás elleni védelmet lehetne kialakítani a tartalmakra. Továbbá a rendszer minden felhasználó tevékenységét nyomon tudná követni, így számon tarthatná, a torrent oldalak sablonját alkalmazva a lehívott tartalmakat, azok esetleges jogellenes felhasználásának megkísérlését. Ez esetben a rendszer a következő belépést követően letiltaná a felhasználó hozzáférését a tartalmakhoz meghatározott időre, szankció gyanánt. És ahhoz, hogy a felhasználó ne kerülhesse ki a rendszert, az azonosítás IP cím alapján történhetne meg. Egy azon IP címről csupán egy regisztráció lenne engedélyezett.

Ami pedig az elektronikus példányok haszonkölcsönbe adását illeti, „példányszámok” korlátozásának tükrében, értelmetlennek tartom. Egyrészt, milyen fizikai példányokról

⁵⁶ A **File Transfer Protocol**, vagy rövid nevén **FTP** TCP/IP hálózatokon – mint amilyen az internet is – történő állományátvitelre szolgáló szabvány. Gyakran van szükség arra, hogy valamilyen állományt hálózaton keresztül töltsünk le saját gépünkre, vagy egy állományt mások számára hozzáférhetővé tegyünk. Erre alkalmas az FTP, ami lehetővé teszi a különböző operációs rendszerű gépek között is az információcserét. A világon nagy mennyiségű információforrás áll rendelkezésre, melyek letöltése ilyen módon megvalósítható. A hozzáférési jog alapján kétféle kapcsolattípus létezik: letöltés, vagy feltöltés nyilvánosan hozzáférhető állományokból vagy állományokba, illetve letöltés, vagy feltöltés olyan gépről, ahol azonosítóval rendelkezünk. Az FTP kapcsolat ügyfél/kiszolgáló alapú, vagyis szükség van egy kiszolgáló- (=szerver) és egy ügyfélprogramra (=kliens). Elterjedt protokoll, a legtöbb modern operációs rendszerhez létezik FTP-szerver és kliens program, sok web böngésző is képes FTP-kliensként működni. (Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/File_Transfer_Protocol)

⁵⁷ A **digitális jogkezelés** (Digital Rights Management = DRM) az interneten fellelhető digitális tartalmak technikai és jogi védelmére szolgáló technológiák összefoglaló neve, melyek lehetővé teszik a digitális mű azonosítását, a műhöz fűződő jogok kezelését, a tartalom felhasználásának szabályozását, a jogdíjak megfizetését, a felhasználók magatartásának nyomon követését és a jogok érvényesítését. A DRM tehát egy tartalomeladást és felhasználást ellenőrző rendszer, melynek két alapvető célja az azonosítás és a jogérvényesítés. A DRM-technológiák kapcsolódhatnak magához a műhöz, az internetes hálózathoz, vagy a felhasználó által használt eszközökhöz, berendezésekhez. Így alkalmazásuk fizikai hordozókon (CD-ken, DVD-ken), olyan interneten terjesztett tartalmakban, mint zenei fájlok, elektronikus könyvek (E-könyv), szövegek, képek és játékok, vagy letölthető videók a leggyakoribb.

beszélünk? Ha digitális tartalmakat akarunk rendelkezésre bocsátani, melyek az esetek zömében kizárólag elektronikus formában találhatók meg a könyvtáraknál, akkor milyen fizikai példányok alapján szabjuk meg a kiadott „példányok” számát?

Továbbá a kiadók javasolták, hogy a SZTNH vezessen műnyilvántartást, mely megkönnyítené az árva művek tekintetében a jogosultak megkeresését és segítséget nyújtana a könyvtáraknak egy esetleges értesítési eljárás kapcsán is.

Ami az árva művek nyilvántartását illeti, jómagam is hasznos dolognak tartanám, ha sikerülne létrehozni egy olyan adatbázist, amelyben megtalálhatók lennének az árva művek. Sőt, messzebbre mennék ennél egy kicsit. Nem csak az árva művek, de az „out of print” műveket is beregisztrálnám.

A könyvtárak tekintetében fontos lenne a törvényben (nem pedig kormányrendeletben) rögzíteni a könyvtárakra vonatkozó szabad felhasználás részletes szabályait is.

Jogi szabályozás szintjén nem csak a szabad felhasználás esetköreinek részletes reformját támogatom, hanem az eljövendő szerzők műveire kötelezően előírnám a közös jogkezelő szervezetnél való jelentkezést, és alapvető adatainak megadását, a jogutódokkal együtt.

A könyvkiadók felhívják a könyvtárak figyelmét, hogy az általuk végzett digitalizálás bizonyos tekintetben nem eredményez digitális kiadásokat, pusztán minőségvesztéssel történő digitális másolatokat. Fontos kérdés, hogy a könyvtáraknál megvan-e a digitális kiadásokhoz szükséges szakértelem, illetve a már bedigitalizált művek felhasználhatóak-e egyáltalán digitális kiadások megalkotásához. Kapcsolódó, és mindkét fél részéről felvetett probléma, hogy azon könyvek jelentős hányada, melyek bedigitalizálásra kerültek valószínűleg elektronikus formában, veszteségmentes formátumban is megtalálhatóak a kiadóknál, így kissé visszás megoldás az elektronikus formában született (és feltehetőleg azóta is tárolt), majd analóg módon kiadott műveket veszteséges módon visszaalakítani elektronikussá.

A minőségbeli problémákra szintén egy törvényi szinten szabályozott, általánosan elfogadott paraméterek határoznék meg, amely alapján létrehozhatók lennének a digitális dokumentumok. Egyrészt egy törvénybe iktatott formai követelmény egységesítené a létrejövő digitális tartalmakat, továbbá nem lenne minőségbeli összekülönbözés a kiadók és a könyvtárak között.

Ami pedig a digitalizálásban való kellő jártasságot illeti, a könyvtáros képzésben tenném kötelezővé a digitális tartalmak létrehozásának oktatását az alapoktól, egészen a különböző digitalizálási eljárások gyakorlati elsajátításáig.

IV. Fejezet

Összegzés, és de lege ferenda javaslatok megfogalmazása

A kedves olvasó a dolgozatom során megismerkedhetett a szerzői jogi szabályozás modern kori történetével, leszűkítve a kizárólagos személyi jogokra és vagyoni jogokra, azok korlátozásaira, valamint egy leheletnyi kitekintés erejéig a védelmi idő szabályozásának alakulására. A szerzői jogi szabályozás megismerésén kívül középpontba került a könyvtárak alapfeladatainak történelmi alakulása, valamint a két szabályozási területet összevetve képet kaphatott arról, milyen szerzői jogi szabályozások vonatkoznak többek között ezekre az intézményekre, kitérve digitális tartalomszolgáltatási lehetőségeikre.

A törvényi szabályozásokon túllépve megismerkedhetett az olvasó továbbá azzal, hogy milyen digitalizálási munkálatok folytak régen és „most”, milyen elvek, célok mentén alakították ki a műhelyek digitalizálási munkálataikat, valamint milyen hazai, és nemzetközi projektek, digitális könyvtárak léte példázza az elektronikus könyvtári szolgáltatás aktualitását.

Mind a jogi, mind a digitalizálási folyamatok megismerése során már ismertetésre kerül néhány akadály, és ezekhez észrevételeim, de e helyütt szeretném, őket ismételtlen összefoglalni és még kiegészíteni egy-két felvetéssel.

Az olvasottak alapján leszűrhattuk, hogy a digitális tartalmak nyilvánossághoz közvetítése jogilag már nem védett tartalmak esetében nem ütközött különösebb akadályokba. Azonban minden egyes esetben, a problémákat a védelmi időn belül levő nyomtatott tartalmak digitális formában lévő szolgáltatása adta és adja is.

A haszonkölcsönbe adás, úgy, mint a fizikai tartalmak kölcsönbe adás, digitális értelemben nem nyer értelmet. Ugyanis a tartalmak fizikai valójukban nem léteznek, így az olvasók számára csupán képernyőn keresztüli nyilvánossághoz közvetítés útján megoldható. Azonban, mint ahogy arra már utaltam, az ilyesfajta szolgáltatás engedélyköteles, helyenként ráadásul kettős engedélyhez kötött, mely lényegesen lekorlátozza a szolgáltatatható tartalmak minőségét és mennyiségét. Zárt rendszeren keresztüli hozzáférés biztosítása még könnyebben megoldható, mind technikai biztonság terén, mind közvetítés útján. A probléma azonban az on-line hozzáférhetővé tétel mikéntjében gyökerezik. Mi a biztosíték arra, hogy a hálózatról

letöltött tartalmak nem kerülnek további többszörözésre, és nem kerülnek ki a fogyasztói társadalomba olyan jogilag védett tartalmak, amelyeknek jobb lenne fizikai valójukban lenni a könyvtárakban.

Erre a problémára tettem javaslatot akkor, amikor az FTP rendszereken keresztüli megosztást javasoltam, a DRM technológia ötvözésével. E helyütt ezt nem szeretném megismételni, de továbbra is tartom azt a megállapítást, hogy e két technológiai kivitelezés kellő fejlesztéssel megfelelő lehetőséget biztosítana az interneten való közzététel számára.

Akadnak olyan javaslatok⁵⁸ is, melyek a Creative Commons⁵⁹ (CC) alkalmazását elegendőnek vélik a digitális tartalmak jogi védelmének biztosítására. Azonban egy jelzésértékű megkülönböztetés, vagy egy „Ne add el! - Ne változtasd! – Jelöld meg!” jelige nem fogja az adott tartalmat megvédeni a sokszorosítástól, csupán figyelmeztetésként funkcionál, visszatartó erővel nem bír. Hiszen, kinek lenne kapacitása minden magánfelhasználó ellenőrzésére, és webes cselekményeinek nyilvántartására?

A szolgáltatások minőségi(bb) létével kapcsolatban már éltem ellenvetéssel, azon kívül, minthogy a nem megfelelő fájlformátumok alkalmazása nem hogy jobb minőséget garantálni, inkább még rosszabbat nyújtana számunka. Továbbá itt jegyezném meg, hogy egy analóg formában meglévő dokumentum digitalizálása magában hordozza a mű integritásának megsértését, ugyanis fenn áll a kérdés, hogy egy nem megfelelően alkalmazott OCR program esetleges képi és jellegzetes alakzati szűrése kapcsán, nem sérül a mű egysége? Nem sérül-e abban az esetben is, ha a lapok egyikén – másikán megjelenik a könyvtári pecsét? Nem áll-e fenn annak az eshetősége, hogy formázási változtatásokkal új művet alkotunk, mellyel egyszersmind elkövetjük a plágium büntetettét. Bár ez utóbbival óvatosan bánnék, és vegyük úgy, hogy zárójelesen fogalmaztam.

A gazdaságosság, mind fő mozgatóerő kétarcú. Egyrésről, költséghatékonyabb, ha a nyomdai költségeket vesszük alapul. Azonban ez a hatékonyság kiemelten kizárólag a jogilag kimerült művek esetében áll fenn. Így kerül előtérbe az érem másik oldala, miszerint költséghatékonyak mondható-e az az eljárás, amivel talán többet kell ráfordítani egy

⁵⁸ Drótos László: Két kultúra? A © és a (cc), in. TMT 53. évfolyam 2006/4. szám (<http://mek.oszk.hu/html/irattar/sajto/2006/cc.htm>)

⁵⁹ A Creative Commons egy a szerző által a mű mellé adott jognyilatkozat (licenc), melyben a szerző meghatározhatja, hogy mások (a mű felhasználói) mit tehetnek szabadon a művel, és milyen felhasználások esetében kell a szerzőhöz fordulni engedélyért. (ld. bővebben: http://creativecommons.hu/?page_id=2)

esetleges engedély beszerzéséhez, mint magához a nyomtatási költségek, és minőség megőrzési restaurálási költségek ráfordítására...

Áttérve az állománygyarapítási eljárásokra, szintén felhívnám a figyelmet kétes forrásokból való gyűjtésre, és ezen forrásokból való újabb és újabb digitális dokumentumok hozzácsatolására az állományhoz.

Ahogy tapasztalhattuk, az SZJT szakvéleményét, és részletesebb utánajárással azt is tapasztalhatja a kedves olvasó, hogy nem létezik olyan jogi norma, sőt, még bíróság által bevett eljárási cselekmény sem, amely utalna arra, hogy mi a teendő a jogtalan forrásból vett művek beszerzésével és alkalmazásával. A szakvélemény kinyilvánította, hogy az effajta cselekmény által megőrzött művek szintén jogsértést vonnak maguk után. Így kerül a magasba az a labda, amely a digitális könyvtárak nyilvánosságra nem hozott állományának tartalmát hordozza, és nem habozok kijelenteni, hogy magánbeküldők sora által került az állományba, hacsak megőrzésre is olyan alkotás, amelynek jogtalan az ott léte.

Ezek fényében tennék javaslatot arra, mind a jogalkotók számára, mind a digitális könyvtárakat működtető könyvtárak számára.

A jogalkotónak haladéktalanul törvényi szinten kellene szabályozni részletekbe menően a technikai igényeknek megfelelően a szabad felhasználás esetkörét, a többszörözési eljárások digitális tartalmakra nézve, külön szabályozva az analógból digitális, és digitálisból további digitális másolatok készítését, a nyilvánossághoz való közvetítés módjait, ahol nem elég egy korlátozást adni, amely védi a kiadók és szerzők gazdasági érdekeit, hanem alternatív megoldásokkal szolgálni, akár technikai, akár jogi úton.

Gazdaságossági megoldást jelenteni, hanem a könyvtárak által beszerezni kívánt engedélyek költségeit, ha nem is teljes egészében, de az állam átvállalná, meghatározott keretet adva évről évre. Kategorizálná a digitális tartalmakat is szolgáltató könyvtárakat és azok éves teljesítménye alapján, kvázi pályáztatás útján nyerhetnék el a tevékenységük minőségének megfelelő összeget. Ezt a támogatást külön kezelendőnek minősíteném az alap állami támogatástól.

Zárszó

Jogi, gazdasági, elvi, technikai kihívások és megoldások ellenére, mindenkiben vannak ellenérzések a digitális tartalmakkal szemben. Előnyeiket mobilitásukban, kényelmi és esélyegyenlőségi funkciójukban határozhatjuk meg. Megőrizhetjük általuk az idő során enyészet számára fenntartott több száz éves örökségünket, megismerhetjük kategóriákba szedve azt, ami eddig megismerhetetlennek tűnt számunkra. A digitális tartalmak által megszűnnek az információs korlátok. Nem létezik többé a „nem tudhatom”, „nem ismerhetem” kifejezés, hiszen egy karnyújtásnyira van tőlünk minden információ.

Azonban gondoljunk egy pillanatra abba, hogy semmi sem biztosított egy technikai környezetben. Nincs olyan technológiai megoldás, amely kizárólagos védelmet nyújtana lementett tartalmainknak. Nincs olyan formátum, ami még a mának tökéletes, de holnapnak már ne lenne elavult. Nincs biztosíték az emberi ártó szándék ellen...

És minél inkább próbálunk lépést tartani a kor kihívásaival, annál több megoldandó feladat elé állítanak minket. Mert, ahogy Mahatma Ghandi mondta:

„Minél nagyobb a haladás, annál nagyobb mértékben ismerjük meg fogyatékoságunkat.”

Szakirodalom

Jogforrások

1. 1884. évi XVI. törvénycikk a szerzői jogról
2. 1921. évi LIV. törvénycikk a szerzői jogról
3. 1969. évi III. törvény a szerzői jogról
4. 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről
5. WIPO Szerzői Jogi Szerződés, 1996. december 20., Genf
6. 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról
7. 1975. évi 4. tvr. az irodalmi és művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Egyezmény Párizsban, az 1971. évi július hó 24. napján felülvizsgált szövegének kihirdetéséről
8. Lundi Alapelvek, fordította: Hegyközi Ilona (A digitalizálási munkálatok összehangolása, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 12. évfolyam 7. szám 3- 7. o. <http://ki.oszk.hu/3k/2012/09/a-digitalizalasi-munkalatok-osszehangolasa/#more-2799>)
9. 2004. évi XLIX. törvény a Szellemi Tulajdon Világszervezete 1996. december 20-án, Genfben aláírt Szerzői Jogi Szerződésének, valamint Előadásokról és a Hangfelvételekről szóló Szerződésének kihirdetéséről
10. 1971. évi 4. tvr. az 1952. évi szeptember hó 6. napján Genfben aláírt Egyetemes Szerzői Jogi Egyezmény kihirdetéséről
11. Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról
12. Az Európai Közösségek Bizottság 2006/585/EK ajánlása a kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetőségéről, valamint a digitális megőrzésről
13. Az Európai Parlament és a Tanács 2006/115/EK irányelve a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról
14. 117/2004. (IV.28.) Kormányrendelet a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 38. §-ának (5) bekezdésében szabályozott szabad felhasználás esetében a

nyilvánosság egyes tagjaihoz való közvetítés és a számukra történő hozzáférhetővé tétel módjának és feltételeinek meghatározásáról

15. 100/2009. (V.8.) Kormányrendelet az árva mű egyes felhasználásainak engedélyezésére vonatkozó részletes szabályokról

Cikkek, tanulmányok

1. Amberg Eszter (2010): Szerzői jog a digitális könyvtárban, TMT Könyvtár- és Információtudományi szakfolyóirat, 57. évfolyam 6. szám (http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5330&issue_id=515)
2. Bánkeszi Katalin (2010): „Digitalizálni, de...”. Érvek és ellenérvek, félelmek és remények, TMT Könyvtár- és Információtudományi szakfolyóirat, 57. évfolyam 7. szám (http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5353&issue_id=517)
3. Bánkeszi Katalin (2006): Könyvek és olvasók a digitális könyvtárban, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 15. évfolyam 7. szám 39-44. o. (<http://ki.oszk.hu/3k/2012/10/konyvek-es-olvasok-a-digitalis-konyvtarban/>)
4. Dippold Péter (2003): A PULMAN – program, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 12. évfolyam 6. szám 3-5. o. (<http://ki.oszk.hu/3k/2012/09/a-pulman-program/#more-2796>)
5. Drótos László (2006): Két kultúra? A ©és a (cc), Magyar Elektronikus Könyvtár (<http://mek.oszk.hu/html/irattar/sajto/2006/cc.htm>)
6. Fonyó Istvánné (1999): A szerzői jog érvényesítése a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások gyakorlatában, TMT Könyvtár- és Információtudományi szakfolyóirat, 46. évfolyam 11-12. szám (http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=1703&issue_id=21)
7. Gyenge Anikó (2007): Rendkívüli dokumentációs értékek a YouTube-on, avagy gyűjthetők-e archívumokban illegális forrásból származó művek?, Fehér könyv a szellemi tulajdon védelméről, Magyar Szabadalmi Hivatal – Magyar Szellemi tulajdon-védelmi Tanács, 2007, 211-229. o.
8. Kostaly Beatrix (1998): Újdonságok a restaurálásban és az állományvédelemben, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 7. évfolyam 12. szám 40-51. o. (<http://epa.oszk.hu/01300/01367/00108/pdf/05extrahungariam.pdf>)

9. Moldován István (1999): A szerzői jog és az elektronikus könyvtár gyakorlata, TMT Könyvtár- és Információtudományi szakfolyóirat, 46. évfolyam 11-12. szám (http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=1705&issue_id=21)
10. Moldován István (2001): Hungarológia és a Magyar Elektronikus Könyvtár; Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 10. évfolyam 10. szám 25-32. o. (<http://ki.oszk.hu/3k/2012/09/hungarologia-es-a-magyar-elektronikus-konyvtar/#more-2635>)
11. Moldován István (2003): Aktuális tendenciák a digitalizációban, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 12. évfolyam 2. szám 41-47. o. (<http://ki.oszk.hu/3k/2012/09/aktualis-tendenciak-a-digitalizacioban/#more-2427>)
12. Monok István (2004): Helyismeret – Digitalizálás – Európai Unió, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 13. évfolyam 9. szám 12-19. o. (<http://ki.oszk.hu/3k/2012/10/helyismereti-celu-digitalizalas-es-a-nemzeti-digitalis-konyvtar/#more-3727>)
13. Nagy Enikő (2008): Jogszabályok, ajánlások, irányelvek a közkönyvtári tájékoztatásban a kezdetektől a könyvtári törvényig, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 17. évfolyam 11. szám 45-53. o. (http://epa.oszk.hu/01300/01367/00195/pdf/3k_EPA01367_2008_11_045-053.pdf)
14. Poprády Géza (1998) Digitalizálás – Állományvédelem – Hozzáférhetőség, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 7. évfolyam 1. szám 12-15. o. (<http://ki.oszk.hu/3k/2012/09/digitalizalas-%E2%80%93-allomanyvedelem-%E2%80%93-hozzaferhetoseg/#more-2079>)
15. Reisz László (2010): A homályzóna harcistái. Egy rejtőzködő könyvtár titkai, in. Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 19. évfolyam 2010/8 (<http://ki.oszk.hu/3k/2011/07/a-homalyzona-harcosai-egy-rejtozkodo-konyvtar-titkai/#more-1090>)
16. Rónai Iván (2010): Könyvtári digitalizálás Európában és Magyarországon, TMT Könyvtár- és Információtudományi szakfolyóirat, 57. évfolyam 6. szám (http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5322&issue_id=515)
17. Szalóki Gabriella (2007): E-könyvek igény szerint, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 16. évfolyam 10. szám 34-38. o. (<http://ki.oszk.hu/3k/2010/11/e-konyvek-igeny-szerint/#more-276>)

18. Tószegi Zsuzsanna (2004): A digitalizálás és a szerzői jog, TMT Könyvtár- és Információtudományi szakfolyóirat, 51. évfolyam 2. szám (http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3510&issue_id=448)
19. Tóth Péter Benjamin (2004): A digitalizálás és a digitális közzététel szerzői jogi vonatkozásai, (http://www.artisjus.hu/_userfiles/file/szerzoijogrol/digitalizalas.pdf)
20. Tóth Péter Benjamin (2004): A könyvtárak új szerepben – szerzői jogi szemmel, (http://www.artisjus.hu/_userfiles/file/szerzoijogrol/konyvtarak_uj_szerepben.pdf)
21. Tóth Péter Benjamin (2001): A szerzői jog könyvtárakra vonatkozó rendelkezései, (http://www.artisjus.hu/_userfiles/file/szerzoijogrol/szerzoi_jog_konyvtar.pdf)

Könyvek

1. Láng Attila D.: Könyvdigitalizálás, Magyar Elektronikus Könyvtár (<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/konyvtar/ekonyvt/konyvdig/konyvdig.htm>)
2. Nótári Tamás (2010): A magyar szerzői jog fejlődése, Lectum Kiadó Szeged, 2010
3. A szerzői jogi törvény magyarázata, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. Budapest, 2006